

SOUVENIR

BAR ASSOCIATION
Mangaldoi (Assam)

1972

S O U V E N I R

On the Occasion of

GOLDEN JUBILEE

*Successful Performance of
Legal Practice of*

- (1) Shri Suklal Ghosh**
- (2) Tapeswar Sarma**
- (3) Purnananda Rajkhowa**

MEMBERS OF —

Mangaldai Bar Association

THE GAUHATI HIGH COURT,
GAUHATI—1

12th September, 1972

I am exceedingly happy to learn about the celebrations of the Golden Jubilee in the profession of Shri Tapeswar Sharma, Shri Suklal Ghose and Shri Purnananda Rajkhowa, three esteemed Members of the Mangaldai Bar Association. This is, as it should be. By honouring them, the Association is honouring itself and is establishing that it is not a mere Association of professionals but is endowed with refinement and grace worthy of intellectuals, as they all are.

I join with the Bar in wishing Shri Sharma, Shri Ghose and Shri Rajkhowa good health and long life, and hope that they will even now keep in touch with the affairs of the Bar to guide the Association with their hoary wisdom, which will not go in vain by mere passage of time.

(P. K. Goswami)
CHIEF JUSTICE.

KURUKSHETRA UNIVERSITY
KURUKSHETRA (HARYANA)

January 22, 1972.

Dear Shri Goswami,

I am very glad to know that the Mangaldai Bar Association has decided to celebrate the Golden Jubilee of three lawyers who have completed fifty years of continuous legal practice. I take this opportunity of joining in the felicitations to them. I wish them long life and prosperity.

The lawyers of the old generation built up the legal profession of our country which contributed in various ways to our national advancement. We feel proud of this honourable profession. Lately, however, a feeling is growing that the Bar is losing its leadership, and it is a matter of deep concern for all of us. I hope that a Jubilee of the kind that you are holding, will be an occasion for rededication. The Bar, which is an organisation of highly educated and trained persons must not only work for the proper administration of justice but also give the lead for all-round progress of our country.

With kind regards,

Yours sincerely,

(S. K. DUTTA)

Vice-Chancellor

&

former Chief Justice,
Assam & Nagaland High Court.

SRI MAHES BARUA
General Secretary, All Assam Lawyers'
Association, Jorhat,
30th August,

The Secretary,
Golden Jubilee Celebration Committee,
Bar-Association, Mangaldoi,

Dear Sir,

I send herewith my hearty greetings and felicitation to Sri Tapeswar Sarma, Sri Sukhlal Ghose and Sri Purnananda Rajkhowa, the leading and veteran members of your Association on this occasion of Golden Jubilee Celebration of their 50 years of service to the noble profession.

Profound and far-reaching changes are overcoming the Country in every direction and with it the law must change and is changing to meet the new requirements of social justice, increasing enormously there with the functions and responsibilities of the members of the profession.

I need not repeat here the distinguished and manifold activities and achievements of the venerable trio of your Association on this auspicious occasion. To my mind, the Bar Association of Mangaldoi by celebrating such occasion, is just emphasising the increasing responsibilities of the members of the Bar.

I once again pay my regard to Sri Tapeswar Sarma, Sri Sukhlal Ghose and Sri Purnananda Rajkhowa and wish your function a grand success.

Yours sincerely

MOHES BARUA

Shri Tapeswar Sharma

Shri Tapeswar Sharma was born in village Byashpara in the year 1893. Shri Sharma who had an uniformly brilliant academic career, passed his Matriculation Examination securing a competitive Government Scholarship in the year 1912. He then joined the Cotton College and took his

B.A Degree in the year 1916. During his student career Shri Sharma actively participated in all student movements and other welfare activities of his time. Along with many of his friends, Shri Tapeswar Sharma, played no negligible role in the

agitation for establishment of a High School at North Gauhati. Immediately after joining the Bar at Mangaldoi in July, 1920, Shri Sharma joined the Indian National Congress, gave up Practice and actively joined the Non-cooperation movement of 1921. He suffered imprisonment for one year awarded by the British Rulers for participating in the Non-cooperation Movement and resumed his legal practice after coming out from Jail on December, 5, 1922. Within a short time, Shri Sharma established himself in the Bar and commanded a lucrative Practice both in Civil and Criminal Sides.

Shri Tapeswar Sharma gave his devoted attention with the welfare activities of the town. He had to credit to serve as Chairman of Mangaldoi Town Committee, for a period of long 8 years without break. During his tenure of Chairmanship, Mangaldoi was declared a

Shri Tapeswar sharma

Municipality, and it was through his untiring efforts the municipality secured a grant-in-aid for supply of pipe water in the Municipal area. Shri Sharma was also a Congress Member of the then Mangaldoi Local Board. He was intimately connected with the establishment of Mangaldoi Natya Mandir. His contribution in the field of Assamese literature was not small. "Sonar Padum", "Chilarai", "Bapujir Biyogat" "Mahatma Gandhi", "Hazarat Moham-mad", "Surar Puja (poetry) were some of his writings which created a land mark in the Assamese Lite-rary treasure. Shri Sharma's many valuable article on different subjects adorned the pages of various maga-zines and journals of Assam. Shri Tapeswar Sharma was the Chairman,

Reception Committee of Asom Sahi-tya Sabha which held its session at Mangaldoi in 1935. He was a foun-der member of the Governing Body of Mangaldoi College.

Shri Sharma was also a Drama-tist and an Actor of repute. He appeared in different Roles in the dramatic performances of "Harish-chandra", "Gadadhar Singha", "Ranjit" etc. and received great appreciation from the audiance.

He is still the great hobby of reading book of different tastes philosophy, law, literature etc.—upto the dead of night. He has become leader of the people—without con-sidering any caste and religion and political "issue".

Let God grant him a long and healthy life to serve the people.

Rai Saheb Suklal Ghose

Born in the year 1889 in village Uzirpur in the District of Jessore of undivided Bengal. Shri Suklal Ghose passed I. A. Examination from Narail Victoria College and Law Examination from Repon College, Calcutta. Shri Ghose joined Mangaldai Bar on October 23, 1916 and within a short time he commanded an extensive practice both in Civil and Criminal Courts. Besides his legal practice, Shri Ghose took keen interest in public activities. By dint

of his merit and popularity, Shri S. L. Ghose, was unanimously elected Chairman of Mangaldai Town Committee continuously for twelve years and achieved great success. Shri Ghose is the Founder Chairman of the present Mangaldai Town Government Aided Girl's High School. He was a member of the working Committee of Darrang College, and was a member of the Governing Body of Mangaldai College for about ten years. He served as an elected member of the then Mangaldai Local Board for two terms. In 1946, the then British Government conferred on him the title of "Rai Saheb" as a recognition of his service to the Government and Public. Shri Ghose is a distant descendant of Raja Keshab Chandra who flourished in the District of Jessore in the latter part of 16th Century. In the year 1970, the All Assam Lawyers Conference felicitated Mr. Ghose for his deep devotion in the legal profession.

Shri Purnananda Rajkhowa

Born in Sakabda 1813, in a middle class family in village Rajkhowapara under Sarabari Mauza, Shri Purnananda Rajkhowa had his early education in the village school, and then passed his Matriculation Examination from the then Mangaldai Government High School in the year 1912. Shri Rajkhowa studied in the Cotton College and obtained his B. A. Degree in 1917, and thereafter graduated in law from the Earle Law College, Gauhati in the year 1920. While studying law, Shri Rajkhowa served as a part time teacher in Mangaldai Government Aided High School, Sona Ram High School,

Gauhati and North Gauhati H. E. Schools with credit. Shri Rajkhowa was called to the Bar in 1920 and commanded an extensive Practice with reputation. Besides practice, Shri Rajkhowa devoted the best part of his life in public activities. He was elected Chairman of the Mangaldai Local Board for full two terms with success. During the Second World War, Shri Rajkhowa was elevated to the Bench temporarily for four years as a Magistrate, First Class. During that period, he served the Government and the people most efficiently while he was posted at Nowgong and Sibsagar courts. In 1947, Shri Rajkhowa again resumed his legal Practise in Mangaldai Bar in which he is continuing till now. Shri Rajkhowa has a hobby of farming and gardening, and even at his age he takes keen interest in these. He is great connesour of Histrionic Art, and during his young days Shri Rajkhowa played many important male and female roles in various Dramatic performances.

ADDRESS OF WELCOME

By—Shri Rameswar Sharma
President
Golden Jubilee Celebration Committee,
Bar Association, Mangaldoi.

Honourable President, Chief Guest, Colleagues, Friends and our much esteemed Shri Shuklal Ghose, Shri Tapeswar Sharma and Shri Purnananda Rajkhowa.

On the completion of the fiftieth year of practice in the honourable profession of law by the revered gentlemen named above, the members of the Mangaldoi Bar Association have taken this occasion to express their sincere love and esteem towards them for earnest devotion to law and their sincere service to the people of Mangaldoi in various spheres, legal, social, moral and political.

It was a herculean task for them to work for the advancement of the people of the Sub-Division at that time under unfavourable circumsta-

nces, when facilities were meagre, communication was poor, and above all, sympathy from the Ruling Power, the British Raj was far from encouraging. At such a time they began their career at Mangaldoi and have pursued it diligently, successfully and honourably. All of them are ideal Lawyers devoted to the cause of the service of humanity in various fields.

Shri Shuklal Ghose, a Veteran Lawyer, who was Chairman of the Mangaldoi Town Committee for a considerable period, spared no pains to improve the town in all possible ways. It was through his zeal and endeavour, that the Girls' High School at Mangaldoi came into ex-

istence and passed through the period of adolescence.

Shri Tapeswar Sharma, a noted Civil lawyer and an erudite Scholar was also a Chairman of the Mangaldoi Municipality for several years. It must be said to his credit that the present Mangaldoi Municipality came into being by his sincere efforts. He is also a Freedom Fighter and a true follower of Mahatma Gandhi. He jumped into the national movement in 1921 and courted imprisonment for one year. He moved through every nook and corner of the entire Sub-Division with late K. Bora, Shri Prafulla Barua, late Bhabendra Nath Das and many other young nationalists, and roused the people to fight for freedom. He is also a literateur of eminence. He has many literary works in prose and verse to his credit.

Shri Purnanananda Rajkhowa, in addition to his legal activities served the Sub-Division as a Chairman of the Mangaldoi Local Board for a considerably long period. It was during his Chairmanship that Mangaldoi was covered with a net work of roads with bridges wherever necessary making communication easier and more comfortable than before.

Thus some of the activities of

these three revered gentlemen have been briefly narrated within the small space of this address. I beg to be excused for any omission made unwillingly.

Most revered gentlemen, I must be grateful to the members of this Association for granting me this privilege of presenting this address of welcome on this happy occasion of the celebration of the Golden Jubilee of the three honourable members of the Bar named above.

In this connection I feel that I shall be failing in my duty if I do not state a few words about this Sub-Division. As you all know, this Sub-Division with a population of 8,33617 persons with an area of 1286 Sq. miles is known as Mangaldoi with the Bhutan Hills on the North, the Panchnoiriver on the East and the Barnadi on the West and the mighty Brahmaputra on the South, this vast sheet of fertile land saw much better days in the past. Economically and culturally this place ranked as one of the prominent places in Ancient Assam then known as Kamrup. The Head-quarter station of this Sub-Division is called Mangaldoi. It is named after Mangala Devi, the daughter of Raja Parikhit Narayan, one of the ancient Koch Rajas of Darrang, History points out that Mangaldoi

was the Headquarter station of the entire District of Darrang during the early part of the British Administration in Assam. As the Mighty river Brahmaputra receded from the vicinity of the Town of Mangaldoi there arose difficulties in communication and this place fell a prey to Malaria, Kalaazar and some other diseases. Then after a few years the Headquarter station of the district was shifted to Tezpur. Thus the place began to lose its importance. It could not make any headway towards progress during the pre-Independence period.

During the post Independence period also the place has not secured proper facilities to raise it to a status of equality with the neighbouring prosperous Sub-Divisions of the state.

In the legal side although arrangement has been made to try Sessions cases and hear appeals, civil and criminal at Mangaldoi in circuit courts yet for the want of

a regular office at Mangaldoi for the registration of suits and appeals and for dealing with swearing of affidavits and other interim Measures the litigant public have to suffer much. The earnest prayer for posting an Assistant District Judge at Mangaldoi permanently for removing many long felt grievances has been turned down at last. We are however still hoping that the authorities will reconsider the matter and give the necessary relief to the people of Mangaldoi.

In fine, I wish a long happy and prosperous life to these three revered gentlemen Shri S. L. Ghose, Shri T. Sharma and Shri P. Rajkhowa on behalf of the members of the Mangaldoi Bar Association.

Now with permission of the President and Gentlemen present, I beg to conclude my address hoping to be excused for any errors of omission and commission made unwillingly.

Date--15.9 72

JAI HIND

Constitution of the Mangaldai Bar Association.

(Came into force from 12th November 1925)

1. NAME-Bar Association, Mangaldai.
2. OBJECTS of the Association are:-
 - (a) To encourage fellow feeling and co-operation among the members in professional life.
 - (b) To enforce members not to encroach upon each others interest in legal business.
 - (c) To protect the general interest of the litigant public.
3. Every pleader, Muktear or Revenue agent who will ordinarily practice in Mangaldai Courts will be eligible for membership of this Association.
4. Any person desiring to be a member of the Association may file an application to the Secretary. The application shall be discussed and considered by the Association in a meeting held for the purpose, and if the application is granted, the applicant will be admitted as a member of the Association on payment of an admission fee of Rs. 5'00 (amendment Rs. 10'00, Rs- 50'00 Rs. 100'00 respectively).
5. Every member of the Association shall have to contribute a monthly subscription of rupee one (amendment Rs. 2'00) to the fund of the Association.
6. Any member may at any time resign his membership by filing an application to that effect to the Secretary. But his application will not be accepted if he is in any way liable to the Association.
7. Every member shall be liable for the subscription of the month in which he desires to resign his membership, if his application for resignation is filed after the first week of that month.
8. The Secretary shall be elected from amongst the members of the Association, who will hold office for one year from the date

- of his election. The Secretary is to manage all affairs of the Association and to keep regular accounts.
9. A retiring Secretary shall be eligible for re-election. Either Secretary or any other office-bearer of the Association shall not hold any office continuously for more than five year.
 10. Subject to rules already framed the Secretary is authorised to convene meetings. Every matter brought and discussed in meeting shall be decided by majority of votes.
 11. Every member of the Association shall have only one vote. No proxy is allowed.
 12. All proceedings of meetings shall be ordinarily written and signed by the Secy. The Secretary shall be incharge and responsible for all the records and properties of the Association.
 13. Every member is bound to serve the Association whenever called upon provided his health and circumstances permit.
 14. All members are equally entitled to enjoy the rights and privillages of the Association and must contribute equally towards any loss or damages sustain by Association.
 15. Every member of the Association is bound to use printed vokatat namas and other forms prescribed and supplied by the Association.
 16. The Association may cancel the membership of any member :—
 - (a) if he does not pay his monthly subscription continuously for six months.
 - (b) if he without any sufficient reason, does not attend six meetings of the Association at a stretch.
 - (c) if he intentionally commits any breach of the rules of the Association.
 - (d) if he intentionally deceives or defrauds or endeavour to deceive or defraud the Association in any way
 - (e) if he directly or indirectly injures the credit or lowers the character or reputation of the Association.
 - (f) if he is convicted of any crime affecting his moral character
 17. Every member whose membership is cancelled must clear his liabilities to the Association within seven days from the date of cancellation of his membership.
 18. If any member has any grievance or complain in connection with

- legal business he may file an application to the Secretary to that effect. The matter then shall be discussed and decided by the Association in a meeting to be held promptly.
19. Any client having legitimate grievance or complain against any member of the Association may file an application stating the reasons of his grievance or complain to the Secretary. The matter shall be considered and decided by the Association, and the member complained against is bound to abide by the decision of the Association. If the accusation is proved to be false or groundless, the members of this Association shall not have any connection with that complainant.

"The profession is not a mere vocation for earning their livelihood by advocates and pleaders. It has a higher significance, and an important place in the social and political structure of our society"

"It is for the lawyers to be ever vigilant so that legislation consistent with our national objectives may be initiated and moved in the Legislature, and that the tempo of progress of the society may not be slackened on account of political inertia, for the true role of the lawyers is beside espousing the cause of the litigant to be a leader of men, to be champion of the poor and the downtrodden, and to be the custodian of the direction in which our society develops."

Mr. Justice J. C. Shah.
Judge, Supreme Court of India.

A BRIEF REVIEW OF PAST AND PRESENT OF MANGALDAI

Gobinda Ram Baruah
M.A. LL.B.

The Mangaldai Sub-Division covers an area of 1272.3 square miles with a population of 582,624 persons as revealed from the census report of 1961. But the present strength of population is 833610 persons approximately. In this sub-division there are two towns viz. Kharupetia and Tangla which are administered through their respective Town Committees, and the Sub-Divisional Town Mangaldai is administered by a Municipal Board. The Mangaldai Town having a population of 8,547 persons, the density of population is 4,475 persons per square mile. It was first treated as a town in the year of 1921 as it runs "Mangaldai was first classified as a Town in 1921 when its total population was only 1,023." (Page 10.)*) The Kharupetia Town is 1.91 square miles with a population of 6,906 persons and the density of population is 7,589 persons per square mile. The Tangla Town covers 1.23 miles in area having a population of 4319 persons and the density of population per square mile is 3,511 persons. (*)

The density of population of the Mangaldai Sub-Division as a whole is 458 Persons per square mile whereas it is 338 persons in the Tezpur Sub-Division. It is interesting to note that the density of population within the jurisdiction of Kalaigaon Police Station is the highest in the district of Darrang which recorded a figure of 568 per-

sons per square mile. (*)

The Sub-Division contains only 4.0 square miles of urban area and 1268.3 square miles of rural area and as many as 562,852 persons are living in rural areas as against 19772 persons in urban areas. There are altogether 1241 villages in the Mangaldai Sub-Division, out of these villages 1176 are uninhabited villages and 65 villages are uninhabited villages. So the total persons living in those villages are 562,852 persons. The Mangaldai Sub-Division like other parts of Assam is a hotchpotch of various faiths, and if the total population is divided on religion-wise basis we shall get the following equation; the Hindus 387510; the Muslims 165816; the Christians 28174; the Jains 578; the Buddhists 362; the Shikhs 149; and 26 persons are of other religions and 8 persons whose religion is not stated to be determined.

There are as many as six police stations in the Mangaldai Sub-Division and the biggest police station is the Mangaldai with an area of 372.0 square miles. In this Sub-Division there is one college one Government Higher Secondary School, one Aided Higher Secondary and Multipurpose School, as many 14 Government Aided and Recognised High Schools, more than 3 Unaided

but Recognised and Unaided and Unrecognised High Schools and about 8 or 9 Venture High Schools. (*)

But now Mangaldai is able to have nursed as many as three Colleges and a good number of venture High Schools are being established. The sub-division is touched by as many as six Railway Stations and a Steamer Ghat (now unused). Besides this, there is every day regular Motor transport service communication linking Gauhati and Shillong. There are six Anchalik Panchayats and the Dalgaon-Sialmari Anchalik Panchayat is the biggest one in the Sub-Division which covers a population of 83,774 persons. There is one Jail, a Sub-Treasury Office, and banking facilities having the branches of the State Bank of India and the Assam Co-operative Apex Bank. The contribution of revenue by the Sub-Division in different heads is a large amount. A section of people of Mangaldai is demanding a new Sub-Division either at Udalguri or at Tangla. We think, now it is right time for our popular Government to look into the matter for the benefit of its inhabitants.

At present Mangaldai is the Sub-Divisional Town and it is also the name of the Sub-division itself. The origin of the word 'Mangaldai'

is the assessed by a good many writers in different ways. The famous scholar Dr. B. K. Kakati in his thesis ASSAMESE ITS FORMATION AND DEVELOPMENT at page 55 and 56 while discussing the "Bodo Place-names" it has been ascertained that the word 'Mangaldai' has come to use by adding the word "dai" which means water after the word 'Mangal' e.g. Mangal-dai, so also Bhog-dai. According to Shri Dineswar Sarmah the writer of "Mangaldai", the word Mangaldai was named after 'Mangala Devi' a daughter of a Darrang King. The Census of India 1961, Assam (District Census, Handbook, Darrang) also supported the contention of Shri Sarmah with a slight modification and at page 447 of the said book it runs thus "It is said that this place was renamed after the death of 'Mangala Devi' the daughter of a Darrang King."

Although the word Mangaldai has its significant and meaningful historical origin still we are not diverted our attention herein this small article regarding the etymological proposition of the origin and development of the word Mangaldai. However, in the existence of some religious sacred places like Bhairabkunda of Barsilajhar Mauza, Muku-

teswari Mondir of Ambagaon Mauza, Umandarthan of Chinakona Mauza, Muradeor Mondir of Kalaigaon Mauza and Kamakharthan in village Lakhimpur of Kalaigaon Silpata Mauza of this Sub-division, we can not deny it that the origin of these places related to the ancient Hindu culture and civilisation of prehistoric age.

Formerly the present Mangaldai Sub-Division with an additional area was known as Darrang. The boundary of Darrang is very clearly described by Suryyakhari Daibajna in his Darrang Raj Vamsabali (A chronicle of the Koch Kings) composed in the Sixteenth century. According to the said chronicle, on the north of the Kingdom of Darrang there were the Solemun mountains, on the south the handsome hills, on east the river Bhairabi and on the west the river Kartowa. The relevant lines are as follow :-

“বাজ্জাদিশে আঞ্জিধৰি চতুৰ্দ্দিশ সীমা কৰি
সত্যে সত্যে কহিলো নিশ্চয় ;
পূবত ভৈৰবী নদী পশ্চিমত কৰতোৱা নদী
যাক সেবি নৰে মুক্ত হয় ।
উত্তৰে গমৰি গিৰি দক্ষিণে পৰ্বত চিৰি
এই চতুৰ্দ্দিশে দিলো ভূমি।”

Shri T. Sarmah, a prominent writer and a veteran lawyer of Mangaldai in his book "Chilarai" at page 22 stated that the ancient

Darrang State was situated by the lower part of the Bhutan Hills.

It is also found that during the first half of the Seventeenth century (1615) the western boundary of Darrang was Barnadi. "On the death of king Bali Narayan (the Koch King) the Bornadi which at present forms the western boundary of Darrang, was fixed as the frontier between the Muhammadans and the Ahoms." (page 7*)

Once the Darrang State wielded enough power and King Krishna Narayan of Darrang attacked Gaurinath Singha the Ahom King while the later was at Gauhati being seriously threatened by the Moamoria insurrection in 1792 A.D. But he was defeated by Captain Welsh and King Krishna Narayan had to pay tribute of Rs. 120.00 in a royal ceremony of the Ahoms.

The history of Darrang is very chequered and till now we are not getting a plenary chronological history of the Darrang Raj Family or the ancient Darrang Kingdom composed on by approaching scientific method. The descendants of the Darrang Kings are still living in the Mangaldai Sub-Division and with the advent of the East India Company they began to concentrate in the present Mohanpur village of

Rangamati Mauza. However, they have maintained their family tradition by dwelling the members of the family within an earth fortification which is commonly known as "Gor". The original Gor or rampart is still in existence in the Mohanpur village with the traces of the ponds and plinths of the big palaces of the Darrang Kings. The total area of the Gor is 65 bighas 3 kathas and 6 lessas. The present dag numbers and the areas of the land covered by Gor are as follow :—

By dag no. 7, 46 B. 4 K. 4 lessas, by dag no. 8, 2 B. 3 K. 8 lessas, by dag no. 10, 1 B. 2 K. 2 lessas, by dag no. 4, 12 B. 0 K. 14 lechas' by dag no. 5, 1 B. 2 K. 17 lechas and by dag no. 9, 1 B. 0 K. 1 lechas.

The kingdom Darrang came under the control of the East India Company after the treaty of Yandaboos, 24 Feb. of 1826. But the descendants of the Darrang kings were allowed to enjoy enough lands under a liberal agreement. "There is a special class of Nisf-Kheraj estates in the Mangaldai subdivision of the Darrang district, belonging to the family of the Rajas of Darrang. In 1838, Captain Jenkins proposed that these lands in consi-

deration of the history and status of the family, should be settled with the Rajas at half the ordinary assessment on the cultivated areas only. This was sanctioned by the Government of Bengal." (The Assam Land Revenue Manual Vol. 1 Page Ixxi) But when the lands were alienated it was assessed at full Khiraj rates. Latter on it was found that the Darrang Raj Family held 53, 836 bighas of land in 19 estates. But the present position of the decendants of the Darrang Kings is deteriorated and with the enforcement of the Assam Fixation of Ceilings on Land Holdings Act, 1956, and its amendment, the situation is further accelerated from bad to worse.

Geographically the origin of the present Mangaldai is very recent and the eastern boundary of this district Darrang at the beginning of the British regime included the present Bishnath. This Sub-Division took the present shape with the present surrounding boundaries just after it was swayed by the Britishers. All the three sides of this sub-division are less important than its northern boundary. Geographically as well as politically this Sub-Division is bounded by the Bhutan Hills to the north since time

immemorial in addition to a negligible portion of the present Kameng Frontier. It should be noted that the extreme northern side of this Sub-Division is full of jungles excepting a few tea gardens; and the present Khalingduar Forest Reserve consting of 26. 80 square miles covers a predominant protion to the north; beyond which the Bhutan Hills (The foot hills of the Himalayan Range.) Bhutan as a neighbouring country since prehistoric period there existed some sort of commercial relationship between the people of Mangaldai and Bhutan. It is evident even now-a-days the Bhutanise businessmen come down to the markets of the plains of this Sub-Division during the winter seasons with their indigenous products such as woollen cloths (locally known as 'Bhutia Thonga'), Lac, Chillies, Jabrang (a kind of punient seed), Dogs, Dankies, Sandal woods, Kasturi (musk), precious stones, various kind of medicinal herds etc. Formerly they as also brought gold. All these products were exchanged either in terms of local coins or kinds. But with the beginning of the Independence: the people of Mangaldai are not getting the so called 'Bhutia Thonga' and the same has

completely vanished from the local markets. Perhaps the supply is diverted to some other direction or they can not produce abundantly in order to export.

Recently, Government of Bhutan established a small township at Bhairabkunda about a mile distant from the Indo-Bhutan border inside Bhutan. And another industry is rapidly developing in Bhutan just about five miles away from the Indo-Bhutan boundary. This industry is the coalmine of Bhutan and the place is known as Kailarkhani (Colliery). The coal mine also falls to the north of the Mangaldai Sub-Division in Bhutan and the former is the only out-let to capture any coal market out side Bhutan.

Almost all the rivers of the Mangaldai Sub-Division conveying plenty of water from the Himalayan Mountain Ranges flow down to the south of the Mangaldai Sub-Division and ultimately merge into the mighty Brahmaputra river at the extreme south of it. These river heds during the winter, are good passes to proceed upto the remote villages of Bhutan and further off. The northern boundary of the Mangaldai Sub-Division become more seriously important with the Chinese aggression of India in 1962. The merging of Tibet with China the strong foreign hold becoming more nearer to our country. Moreover during the present days of scientific development the Himalayan Ranges are no more an invincible barrier. However, our Government

have established some Check-Posts and adopted other measures in important places. Further with the construction of the present road from N.E.F.A. towards this Sub-Division the importance of this region becoming more critical from various directions (the road not yet completed).

Locally a serious problem is also arising due to the reckless encroachment of the vacant places of the northern side of this Sub-Division by the land-hungry people within and outside this Sub-Division. The creation of the Tribal Belts have not served the purpose for which it was introduced rather it adding fuels to fire in the practical problematic life of many Tribals and Non-Tribals. On the other hand a good number of unauthorised persons are dealing in illicit distillation of alcohol taking shelter to the easy unaccessible forest areas and lack of keen and proper watch and action of the authorities concerned. The road communication within the Sub-Division of Mangaldai is not good and the same is worse in the northern Mangaldai and a vast area including the Corramoe Tea estate hardly can be reached during the rainy seasons and the accessibility depends upon the mercy of the river 'Bhola'. Thus from various points of view the northern border of Mangaldai is no more less important for the security of the contry and it requires careful treatment both from the political and administrative lookout.

* Figures used here taken from the Census of India 1961 Assam, District Census Handbook, Darrang.

Development Of Legal System In Vedic Ages In India.

S. P, Bordoloi, B. A. LL. B.

Legal system evolved with the Indian people during the vedic ages (1500 B.C. to 500 B.C.). It keeps unbreaking continuity from the legal institutions of our Aryan forefathers till the complexities of the modern society in all aspects. Some legal scientists confuse the real context of Indian legal definitions compiled in different Vedas, Vedantas, Dharmasutras etc, as religious dogmas. This Article aims at analysing in a nutshell Indian legal system as secular and unmixed with religion. Law is slow-bought achievement of the Aryan mind through the passage of time to cross over the steps of savage ages and lift themselves from the wild beasts. The Aryan people declared liberation of human mind from blind faith, from baseless trust in the unverified or unverifiable” in the name of religion as it is found from the depth of their knowledge.

“The gods are later than
The world’s production”

(Nasadia Hyman)

The Vedic Aryans solved the social problems of theirs on the basis of logical reasons (Naya). The legal term “Dharman” is defined as “the chief motive urge was social preservation and social continuity and maintenance which the term “Dharman” etymnlogically means. (History of Sanskrit literature). With the growth of political institutions, there developed different branches of laws in the spirt of vedic Riks. customs and juristic laws. “Dharma” should not be mis-conceived as

only religion, but, Aryans developed their philosophy of life on the basis of Dharmans (Laws), which is derived from verb "Dhi" with "man" suffix to mean to preserve, bear, seize, duty etc. All Dharmasutras, Sanhitas disciplined the behaviours of Aryan people and systematised the society. These sutras have been carrying over the holy spirit of vedas and vedantic moral philosophy. Law is a moral philosophy to systematise the human behaviour for the achievement of peace and order in the society.

Legal system germinated in vedic ages to control the irrational desires of "the holy law hath quelled, even the mighty man of war (Rig veda, viii. 75.5). The Aryan Rishis unlike the priests of religions were seers and formulated Dharmasutras in conformity with the trend of the society-in the Sabha and Samity with the Head of the state : Prajapateyduhitorau sangvidhane :. The Sabha and Samity were the daughters of the Prajapati, the leader of the people. The law parishad was consisted of ten members and there were three wise men

taking one from each Asharamas, expert in mimamsah, dharmacharyas and scholars in Ashasastras. The parishad could reject old laws and fram new ones. Dharma is the creation of assembly : Dharmaya samaya pro-manam." The judge also could take independent decision for equity and justice, which, later on, became laws. The members of this law-making body were appointed by the head of the state in consultation with the panditamatyas.

Rig-veda in slokas 1/12/18, 1/164/43-50, 3/17/1, 360/3, 5/26/3, 5/53/7 and 5/72/7, unequivocally states Dharman with the meaning of laws. Vasistha and Gotama adopted the term of Dharman to mean law. Yaska also meant dharman as Laws in his Nirukta. Yanjavalka, one of the earliest law-makers of India, probably, lived during 500 B.C. to 300 B.C. mentions twenty expounders of Dharmas : Laws. There had been laws of crimes, civil laws, revenue Laws, succession laws, laws of Transfer of property. Marriage laws, and code of conduct etc. etc. These laws are scattered, but scientific. Manu describes 18 sovereign states of Bharata-

barsha and each state possessed independent legal systems according to their own suitability. But, laws framed in one state were sometime followed by the judges of other states also. The king in monarchy or the Ganapati like Ugrasena of Jadava dynasty were bound to take oath of allegiance in Rajasuya "Ranga abarajasukham, Rajabai rajaskhe nestrabhabati:" The officers were also bound to take oath of allegiance at the altar of Sovereign authority.

Dandabidhi is criminal law. It gives shelter not only to man but the animals also got reasonable shelter under the banyan tree of laws. Crime is social nuisance in rem. Intention to commit crimes has been in Vatsayan's Naya classified as impious (Papatmika) and auspicious (Subha). The impious intention leads to adharma (Unlawful) and auspicious to dharma. Adharma may take three forms, namely, physical, verbal and mental depending upon the condition of its functioning. Physical unlawful expresses itself in three different forms as physical cruelty (himsa), theft (steaya), sexual pervers

sion (Nisidhya Maithuna). Verbal unlawful expresses itself in three different forms as falsehood (Mithya), rudeness (Katuki), insinuation (Suchana) and gossip (Asambadha). Mental unlawful expresses itself in three different forms as illwill (Paradruha), covetousness (Paradra byavipsha) and irreverence (Nastika). (The Upanishads by Swami Nikhilanada) Patanjali in his Rajayaga says that dharma is applicable to : Sarbatha, sarvada, sarbabhutanam anabidroh.

Dayabhaga is old civil laws. Dayabhaga deals in succession inheritance occupancy right, right to loss-gained property, right in rem right in personum. Lineage of inheritance, system of confiscation, and right to the property of deceased person by the Guru or Sishya etc have been clearly dealt in Yaksha's Nirukta.

Barsayani's Bharmasutra and Gotama's Dharmasutra deal in revenue laws. Basistha added the Appendix of exempted persons. Manu has given the new theory of taxation that the tax should be assessed on the savings of the person. He has added a long list of different rates of taxes prevailed during vedic ages.

Rig-veda stated that marriage was sacramental institution. Inter-varna marriage was not unknown. Monogomy was the system of family life, but, the names of many wives were found in vedic literature. Divorce was allowed in certain cases for the preservation of generation. "Putrthe kriyate bharyah" vasistha has strictly prohibited the case of divorce. Even he proceeds to say that adultery in case of woman is waved after her next mense (Ritu). The virgin in her marriageable age had right to choose her bridegroom.

Atharva veda in sloka 6/87/88 and in Act IX of Mrichakatika described that the Rulers and Officers must know the laws and consult the text laws. In vedic Age it is stated that the king always should take advice from the astronomers and Daivagyas for the cause of healthy atmosphere of the State : Rastra.

The king had no right to rule over the kingdom, if he failed to safeguard the interest of the people. He had no right to enjoy luxurious life than that of his officers. Excess taxes must not be realised. In sloka 9/3, of Sauta-sutra, there is provision for of deposition the inefficient

kings or officers. Kausika Sutra also supported the same view. The judges issued Ahbayika to the accused on complaints of the party with the words "Gently, patiently that the court desires his presence" as found in the dramatic scene of Mrichakatika. The Judges addressed the accused as noble (Aryan) and the party addressed the judges as honourable Arayan.

Interstate laws were prevalent. The laws to respect the dignity of Rajdoots to honour the War laws war prisoners and to help the weak kings against the aggressors were made by the Rishis. Thus, the international laws were sprung up there in. In Santi parva of Mahabhart, Grand father Bhishma cited the laws of international relationship to Yudhisthira.

Laws of evidence was more scientific and accurate. The aggrieved party or his relative was entitled to lodge complaints before the justice who issued summons to give evidence. Evidence was of three kinds (1) Pratakshya (2) Anuman (3) Upaman. By nature evidence was classified into three classes : (1) Evidence (2) Benevolent evidence (3) False evidence.

Barsayani's Dharmasutra rejects the hearsay evidence as not maintainable. Evidence was taken on oath and it was reduced into black and white.

The assemblies of Rishies could change the old unsuitable laws and introduce new ones. The Judges took independent decision on the merits of some cases, if text laws were not sufficient to solve the problems.

The base of judiciary was Gramani. Appeals against the judgement of inferior courts lied in the superior courts. Brahmasabha, a body of four judges with the chief justice on the chair was the supreme court. The death sentence required endorsement from the king or Ganapati. Death sentence is hardly found in vedic literature. Sometime death sentence was condoned by the king for the birth of heir apparent, victory, and unforeseen events. Eilke, repentance and fine were common punishment during vedic ages. Instead of death sentence, the wisemen and Brahmins were sentenced to banishment in deepwoods.

There developed such a scientific legal system in the ages six hundred years before the birth of Christ. It is attributed that Indian legal system was inter-mixed with religion. It is not the fact. The sovereigns of Bha-

atbarsha created two distinct portfolios : legal and ecclesiastical. The Minister incharge of laws was called Panditamatyā and the Minister incharge of religion the Rajapuruhita (Jaisowals Hindu polity) Secularism of Indian legal system lost its force in the medieval age due to massacre of intelligentsia class by the invaders. The rise of Buddhist's philosophy injected bear into the mid to Purohits that Hindu religion might be extinguished, and, so they termed all laws as religious dogmas and explained these to the general people that adherence to dharma was religious piou-ness. Some puruhit unqualified-unversed in Dharmasutras mis-interpreted laws and prayachitya system was introduced in the name of religion. They mis-coloured laws with religion. The veda became to the later scholastic and ritualistic idea of Indian priests and puruhits making them a book of mythology and sacrificial ceremonies while European scholars seeking in it for what was alone to them of any rational interest, history, myths and popular notions of a primitive people, have done yet, worse wrong to the vedas" (Studies in vedic interpretations). The liberal mind of vedic age drifted into the unspecific ocean of blind faith in unverified and unverifiable. Let us lead to light from darkness.....

Law And Legal Profession

Sri. S. L. Ghosh,
Advocate, Maugaldai.

Law is a general rule of external human action, enforced by sovereign political authority. Law is not exclusive property of lawyers as it is found in other fields of knowledges, such as physical science, Ethics, Religion etc. Law is of different types, such as Public Law, Positive law, Natural Law, Customary Law, Law of morality etc. Law is something more than vigilant watch. It has certainly a higher object in view, besides keeping a vigilant watch over the respective rights and privileges of the members of a society or community. The main object of law is to promote the well-being of the society. It helps the people to get the highest good which is possible. Law always stands against injustice oppression and unfairness, and having the sanction, and being the commend of a soveresgn political authority, law is supreme and over all. The theory that king can do no wrong, is exploded. The king is under the law, for law makes the king. Law is no respect of persons, it rules the poorest, the weakest, the richest and the mightest alike. It is

with help of law only, the poorest can prevail upon the richest and mightest. The ides of law is inseparable connected with right and justice. Law is not right only or might only, but clear combination of the two. It is justice, speaking to men, by the voice of the sovereign political authority. Law is something intensely practical. It is created by the State for the regulation of the conduct of the people, towards the State and also among themselves and as such, the object of law will be defeated, if it be uncertain and vagus. Hence, the Lagislature express the law in a clear and precise manner, so that there may not be any confusion in particular cases. But inspite of the earnest attempts and efforts, the law-makers, it is sometimes found, cannot achieve its primary quality of certainty and practicability for all time to come. This because, it is not possible to foresee all the consequences, as particular course of conduct enjoined by the Legislature changes in course of time. Hence the Court is frequently called upon to interpret the express provisions of law. Thus in process of interpretation, it is found in course of time that the original law has been modified to a great extent. This is unavoidable as human intelligence cannot claim to be perfect. But the guiding principle in

framing laws, should always be certainty and practicability as far as humanly possible, otherwise there would be confusion, instability and disorder in society. The ultimate object of law is to lead and guide the citizens in almost all activities of their lives, so that primary rights of citizens and peace in society may not be disturbed in any way. Life of law is reason, practicability, certainty and good will of the public. Vagueness and uncertainty can have no place in law. Law and orders are backbone of society. No society or State can prosper and flourish without law and order. A society or a State without law and order will collapse very early as a building built on sands, and chaos and insecurity will take the reins of rule. Law is heart and soul of every nation or State or Society. It is therefore absolutely necessary that all citizens should be law minded and united and there by to make the country strong and happy, peaceful and prosperous. The end of law is not to abolish or restrain but to preserve and enlarge freedom, stability and security in society.

International law governs the relations, between independent states, inter so, it bears strong resemblance with private law. International law

is law nations. It means the rule acknowledged by the general body of civilised independent states, to be binding upon them, in their mutual relations. To maintain international peace and security, League of Nations was formed. But it soon disappeared on account of Imperialist outlook and extreme selfishness of some of its members. After the League of Nations United Nations organisation has been formed. Let us see how it works, and how long it exists. Every institution must justify its existence by its sincere and impartial works.

Legal profession is run by lawyers whose main duty is to stand against injustice, oppression and unfairness. It is known as a noble profession, learned profession, independent profession and a profession for establishing peace, tranquility and stability in society. Practising lawyers are morally bound, by their honest efforts, to raise the standard of this noble and learned profession by being efficient and industrious. There is a section of people on the country who holds the opinion that the standard of legal profession has fallen low at least in some parts states, by reason of the fact that the best meritorious students being led by pecuniary interest, join some

framing laws, should always be certainty and practicability as far as humanly possible, otherwise there would be confusion, instability and disorder in society. The ultimate object of law is to lead and guide the citizens in almost all activities of their lives, so that primary rights of citizens and peace in society may not be disturbed in any way. Life of law is reason, practicability, certainty and good will of the public. Vagueness and uncertainty can have no place in law. Law and orders are backbone of society. No society or State can prosper and flourish without law and order. A society or a State without law and order will collapse very early as a building built on sands, and chaos and insecurity will take the reins of rule. Law is heart and soul of every nation or State or Society. It is therefore absolutely necessary that all citizens should be law minded and united and there by to make the country strong and happy, peaceful and prosperous. The end of law is not to abolish or restrain but to preserve and enlarge freedom, stability and security in society.

International law governs the relations, between independent states, inter so, it bears strong resemblance with private law. International law

is law nations. It means the rule acknowledged by the general body of civilised independent states, to be binding upon them, in their mutual relations. To maintain international peace and security, League of Nations was formed. But it soon disappeared on account of Imperialist outlook and extreme selfishness of some of its members. After the League of Nations United Nations organisation has been formed. Let us see how it works, and how long it exists. Every institution must justify its existence by its sincere and impartial works.

Legal profession is run by lawyers whose main duty is to stand against injustice, oppression and unfairness. It is known as a noble profession, learned profession, independent profession and a profession for establishing peace, tranquility and stability in society. Practising lawyers are morally bound, by their honest efforts, to raise the standard of this noble and learned profession by being efficient and industrious. There is a section of people on the country who holds the opinion that the standard of legal profession has fallen low at least in some parts states, by reason of the fact that the best meritorious students being led by pecuniary interest, join some

other profession. If it is true, though it appears to be true to some extent, this tendency on the part of the maritorious students, cannot continue long, as they will soon understand that the income of an eminent lawyer is generally more lucrative and attractive than their income in any other profession. To be successful in his profession, every lawyer, must be honest, straight forward, active, hardworking and quick in thinking and outstanding all connected facts and circumstances, who is cool, reserve and curiously slow in thought and action has no bright future. This is a profession which requires friendly hearty manners, strong will, tenacity of purpose, high courage and sprit and effective speaking power. Every lawyer has his duties towards his country, Court, litigent public; and duty towards the new corners in profession. These duties are highly noble and should be discharged earnestly and frankly. Junior practitioners, for their own interest, should get assistance and advice from their seniors as it is the seniors only who can rightly lead them in their process of their progress.

Laws delay is a difficult problem to be solved. Attempts and efforts are being made in the country to solve this complicated problem.

Who is responsible for undesirable delay. Nobody can be directly blamed for it. But it should be kept in mind that hasty steps to decide cases may harm and prejudice the parties. It should also be remembered that speed and quality cannot go together. However, something substantial, may be done in this respect by sincere and joint efforts of the Court, concerning parties and the lawyers concerned or by suitable legislation.

Success in a case mainly lies in legal proof of its relevant facts and circumstances, variance between pleading and proof is discrediting and fatal. But now a days it is seen in the legal field, that too much reliance is placed on precedents. The authority of precedents as a source of law is fully recognised in America. The codes of Prusia and Austria expressly provide that the judgment shall not have any force of law. In some other countries precedents are regarded as instructive but not authoritative. The old attitude towards precedents or judge-made law seems, to have undergone some changes in England and other countries. Importance of judge-made law is taken more critically in England and America, showing thereby that the old unquestioning acceptance of the auth-

ority of a judge-made law is no longer the rule. Legislature and judicature both are law-making agencies. But statute law is greatly superior to case law. Statute law gives command while case law makes interpretations and gives instructions.

Lagislature make laws while judicature interpret and apply it and thereby can change law in a very imperfect and indirect manner. This interpretation cannot over ride the express provisions of statutory law. Lawyer is not an instrument in the

hand of his client. To serve his clients, may be his highest duty, but he should not forget his duties as a man. A lawyer is representative of his client no doubt, but he is not his clients, trustee.

Fundamentally and essentially the legal profession requires the strong desire to go ahead with the practice of law. Hard work, perseverance, deep devotion and self-reliance are main pillars of success. These ideals should always be honoured, respected and followed.

দণ্ডবিধি

আইন আৰু অপৰাধ

দেৱীদাস নেওগ

এম, এ, এল এল বি

অৱস্থাৰ হেঁচাত নকৰি নোৱাৰি কৰা অপ-
ৰাধক যি কোনো সভা দেশৰ আদালতে ক্ষমাৰ
চকুৰে চায়। কোনোবাই আপোনাক পিচকালৰ
পৰা গতা মাৰি দিলে। ব'ব নোৱাৰি আপুনি
আন এজনৰ গাত হামখুৰি খাই পৰিলগৈ।
আপোনাৰ খুন্দাত মানুহজনে আঘাত পালেও
কোনো স্তম্ভিত মস্তিষ্কৰ মানুহে আপোনাক তাৰ
বাবে দায়ী নকৰে। কিন্তু এই সবল সত্যটোক
আমাৰ দণ্ডবিধি আইনবোৰে সকলো ক্ষেত্ৰতে
মানি চলা নাই বুলি সন্দেহ কৰাৰ থল দেখা গৈছে।

দেখা গৈছে এক শ্ৰেণীৰ অপৰাধী আৰু
যাক বাতিক বোগগ্ৰস্ত অপৰাধী বা Neurotic
criminal বুলি অভিহিত কৰিব পৰা যায়।
তেওঁলোকে অপৰাধ কৰে নিজ্ঞান (Uncon-
scious) মনৰ দুৰ্দমনীয় প্ৰভাৱত যি প্ৰভাৱৰ
পৰা হাত সাৰিবব কোনো সম্ভাবনাই তেওঁলোকৰ

কাৰণে নাছিল। তেওঁলোকে সাধাৰণতে প্ৰতীক-
মূলক (Symbolical) অপৰাধ কৰে। প্ৰতীক
মূলক অপৰাধৰ মাজেৰে তেওঁলোকে নিজ্ঞান
মনৰ কিবা দুৰ্দমনীয় কামনাৰ চৰিতাৰ্থ কৰিব
খোজে আৰু যিহেতুকে তেওঁলোকৰ অপৰাধৰ
মূল উদ্দেশ্য (Motive) টো নিজ্ঞান মনত লুকাই
থাকে আনে জনা দূৰৰ কথা তেওঁলোকেও নিজে
নিজৰ অপৰাধৰ মূখ্য উদ্দেশ্যটো বুজি নাপায়।

কথাষাৰ বুজিবলৈ হলে মানুহৰ মনটো এৰাৰ
বিশ্লেষণ কৰি চোৱাৰ প্ৰয়োজন হয়। ক্ৰিয়াৰ
ভিত্তিত মানুহৰ মনটোক তিনি ভাগত—যেনে
ইদ (Id), ইগো (Ego) আৰু চুপাৰ—ইগো
(Super Ego)ত আৰু স্তৰ হিচাবে খুল মূলকৈ
অজ্ঞান (Conscious) আৰু নিজ্ঞান (Uncon-
scious) মনত ভগাব পাৰি। বয়স হৈ অহাৰ
লগে লগে শিক্ষা, সংস্কৃতি, অভিজ্ঞতা আদিয়ে

শিশুৰ মনটোৰ আমূল পৰিবৰ্তন ঘটায় বুলি মানুহৰ ধাৰণা আছিল। কিন্তু বৰ্তমানে দেখা গৈছে শিক্ষা, সংস্কৃতি অভিজ্ঞতা আদিয়ে মানুহৰ আদিম মনটোৰ ওপৰত এটা আবৰণীৰূপে সৃষ্টি কৰে। নবজাত শিশুৰ আদিম মনটোক ইদ (Id) বোলা হয়। ইদ আদিম, অন্ধ আৰু অপৰিবৰ্তনীয়। অভিজ্ঞতাৰ ফলত ইদৰ ওপৰত সৃষ্টি হোৱা আবৰণীটোক ইগো (Ego) বোলা হয়। ইদ হ'ল আদিম জৈবিক কামনা বাসনাৰ উৎস। ইগোই চেষ্টা কৰে যাতে শাস্তি নোপোৱাকৈ বা কোনো অশ্ৰীতিকৰ পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ নোহোৱাকৈ ইদৰ কামনা বাসনাবোৰ চৰিতাৰ্থ হয়। ভোক লাগিলে ইদে উচতাব সমুখত থকা জলন্ত এঙাৰ টুকুৰাকে মুখত ভৰাই দিবগৈ। (অবোধ কেচুৱাই যি পায় তাকে মুখত ভৰায়)। কিন্তু জলন্ত এঙাৰ খাল খোৱাৰ সুখতক কষ্টৰ মাত্ৰাহে বেচি হব বুলি বুদ্ধি অভিজ্ঞতাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা ইগোই ইদৰ সেই কামনাক দমন কৰিব। ইগোৰ উপৰিও ইদৰ ওপৰত আৰু এটা আবৰণীৰ সৃষ্টি হয়। সেয়ে হ'ল চুপাৰ ইগো (Super Ego)। চুপাৰ ইগো নৈতিকতাৰ উৎস। ইদৰ কেতবোৰ কামনা বাসনা আমি চৰিতাৰ্থ নকৰো—চৰিতাৰ্থৰ চেষ্টাই সুখতকৈ বেচি দুখৰূপে সৃষ্টি কৰিব বুলি বুদ্ধি। সেয়া হ'ল ইগোৰ অনুশাসনৰ ফল। কিন্তু ইদৰ কেতবোৰ কামনা বাসনা আমি চৰিতাৰ্থ নকৰো কষ্ট বা শাস্তিৰ ভয়ত নহয়—বেয়া বুলি অনুভব কৰো কাৰণেহে। সেয়া হল চুপাৰ ইগোৰ অনুশাসনৰ ফল। গুৰুজন, মাননীয় ব্যক্তি, সমাজ ৰাষ্ট্ৰ আৰু বিশেষকৈ অভিভাবক বা পিতৃ মাতৃৰ বাধা নিষেধবোৰ অন্তৰ্নিহিত

(Internalised) হৈয়েই চুপাৰ ইগোৰ সৃষ্টি হয়। চুপাৰ ইগোক এওঁলোকৰ মানস শ্ৰুতি-নিধিও বুলিব পাৰি। কোনো দুৰ্ভাগ্যজনক পৰিস্থিতিৰ কাৰণে যদি মানুহে এওঁলোকৰ ওপৰত আস্থা হেৰুৱাই পেলায় চুপাৰ ইগোও দুৰ্বল হৈ যায় আৰু ইদৰ ওপৰত চুপাৰ ইগোৰ অনুশাসনো কমি যায়। অসং চৰিত্ৰৰ বা কুখ্যাত মানুহৰ সন্তান সন্ততি অপৰাধ প্ৰবণ হোৱাৰ ইয়াে এটা কাৰণ। অৱশ্যে কোনো ক্ষেত্ৰত এওঁলোকে ইগোৰ অনুশাসনত (শাস্তিৰ ভয়ত) অপৰাধ কৰাৰ পৰা বিৰত থাকিব পাৰে। কিন্তু এওঁলোকৰ মাজত গোপন অপৰাধ প্ৰবণতা বা নৈতিক অসাৰতা দেখা যায়। কাৰণ শাস্তিৰ ভয়ত নহয়, বেয়া বুলি অনুভব কৰি বেয়া কামৰ পৰা বিৰত থকাটোহে প্ৰকৃত নৈতিকতা। অপৰাধীৰ মাজত যথেষ্ট সংখ্যক দুৰ্বল চুপাৰ ইগোৰ মানুহ থাকিলেও দেখা গৈছে বাতৰিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধী সকলৰ চুপাৰ ইগো সৰ্ব সাধাৰণ মানুহতকৈ কোনো গুণে দুৰ্বল যে নহয়েই বৰঞ্চ বহু ক্ষেত্ৰত ইমান অস্বাভাবিক ৰূপে সৰল হয় যে, যত্নাদৃতকৈও এওঁলোকে চুপাৰ ইগোৰ সমালোচনা কৰি বেচি ভয়ৰ চকুৰে চায়। আগেয়ে কৈ অহা হৈছে যে স্বৰ হিচাবে মানুহৰ মনক সজ্ঞান (Conscious) আৰু নিসজ্ঞান (Unconscious) মনত ভগাব পাৰি। নিজৰ মনৰ ভিতৰলৈ চাই পঠিয়ালে যিটো মন আমি দেখা পাওঁ সেয়াই হল সজ্ঞান মন। কিন্তু বিশ্লেষণৰ সহায় নললে আমি আমাৰ নিজৰ নিসজ্ঞান মনটো দেখা নাপাওঁ। মনৰ কেতবোৰ কামনা বাসনাৰ কথা মানুহে আনৰ আগত স্বীকাৰ কৰিবলৈ টান

পায়। কিন্তু মানুহৰ মনত এনেকুৱা কেতবোৰ বীভৎস কামনা বাসনাও জাগে যিবোৰ আনৰ আগত স্বীকাৰ কৰা দূৰৰ কথা মানুহে নিজৰ আগতো স্বীকাৰ নকৰে। তেনেকুৱা কামনা বাসনা জানিলেই মানুহৰ ইগো আৰু চুপাৰ ইগোই সিহঁতক মনৰ পৰা আতৰাই দিবলৈ চেষ্টা কৰে। (যাক দমন বা **Repress** কৰা বোলে)। কিন্তু দমিত কামনাবোৰ মনৰ পৰা ওলাই নগৈ নিৰ্জ্ঞান মনৰ অন্ধকাৰ কোণত আশ্ৰয় লয়গৈ আৰু নিয়োক্ত উপায়েৰে চৰিতাৰ্থ বিচাৰে।

প্ৰতিক্ৰিয়া (Reaction formation)— নিৰ্জ্ঞান মনৰ কামনাই সজ্ঞান মনত বহু সময়ত বিপৰীত ধৰণৰ কামনাৰ সৃষ্টি কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে কব পাৰি নিৰ্জ্ঞান মনত মাকৰ প্ৰতি থকা ঘৃণনীয় লালসাৰ কাৰণেই লৰাই সজ্ঞান ভাবেৰে মাকক পৃথিবীৰ পবিত্ৰতম বস্তু বুলি অনুভব কৰে।

বহিক্ষেপণ (Projection)—বহিক্ষেপণৰ কাৰণে মানুহে নিজৰ নিৰ্জ্ঞান মনৰ কামনাবোৰ আনৰ মাজত কেতিয়াবা দেখিবলৈ পায়। নিৰ্জ্ঞান মনত আপুনি কাৰোবাৰ যত্ন কামনা কৰে। বহিক্ষেপণৰ কাৰণে আপুনি হয়তো অনুভৱ কৰিব মানুহজন্মেহে আপোনাৰ যত্ন কামনা কৰে।

ভুল ভ্ৰান্তি বা বিস্মৃতি—ভুলভ্ৰান্তি বা বিস্মৃতিৰ মাজেৰেও নিৰ্জ্ঞান মনৰ কামনাই চৰিতাৰ্থ লাভ কৰে। ডাকত দিবলগীয়া চিঠি এখন আপুনি দিবলৈ পাহৰি গ'ল। বিশ্লেষণ কৰি চালে দেখা যাব কিবা কাৰণত আপোনাৰ নিৰ্জ্ঞান মনে চিঠিখন ডাকত নিদিয়াটোকেই কামনা কৰিছিল।

সপোন—সপোনতো মানুহৰ নিৰ্জ্ঞান মনৰ কামনাই প্ৰতীকৰ মাজেৰে চৰিতাৰ্থ বিচাৰে।

সম্পত্তিৰ লোভত আপোনাৰ নিৰ্জ্ঞান মনে ধনী পিতাকৰ শীঘ্ৰে যত্ন হোৱাটোকেই কামনা কৰে। হয়তোবা আপুনি সপোনত দেখিব এজন বজাৰ যত্ন হৈছে আৰু যত্নৰ আগেয়ে তেওঁ আপোনাক বাজ্যখন দান কৰি থৈ গৈছে।

বাতিক ৰোগ (Neurotic)—বাতিক ৰোগৰ মূলতো নিৰ্জ্ঞান মনৰ কামনা বিচাৰি পোৱা যায়। এগৰাকী কৰ্তব্যপৰায়ণা পিতৃভক্তা গাভৰুৰ নিৰ্জ্ঞান মনে কৰ্মীয়া দেউতাকৰ পৰিচৰ্যাৰ দায়িত্বৰ পৰা অব্যাহতি লবলৈ কামনা কৰিছিল। কোনো দৈহিক কাৰণ নোহোৱাকৈয়ে ছোৱালী গৰাকীৰ হাতত পক্ষাঘাতৰ লক্ষণ ফুটি উঠিল। (হাতত পক্ষাঘাত হলে কাৰো পৰিচৰ্যা কৰাৰ প্ৰশ্ন লুটে)।

ৰূপান্তৰ (Sublimation)—নিৰ্জ্ঞান মনৰ কামনা উচ্চতৰ কামনালৈ ৰূপান্তৰিতও হয়। মাকৰ প্ৰতি থকা লৰাৰ যৌনজ প্ৰেম আন গাভৰুৰ প্ৰতি প্ৰেম বা দেশ প্ৰেম, শিল্প প্ৰেম আদিলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। বাপেকৰ প্ৰতি থকা যৌনজ ঈৰ্ষা বা বিদ্বেষ আন কিবা অত্যাচাৰী অহুষ্ঠান বা লোকৰ প্ৰতি বিদ্বেষলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। দেউতাক অতি কঢ়া প্ৰকৃতিৰ হলে পুতেক বহু সময়ত বিপ্লবী মনোভাবাপন্ন হোৱাৰো ইও এটা কাৰণ।

অপৰাধ (Crime)—ওপৰোক্ত উপায়েৰে চৰিতাৰ্থ লভিব নোৱাৰিলে অপৰাধৰ মাজেৰেও নিৰ্জ্ঞান মনৰ কামনাই চৰিতাৰ্থ লভে। এই শ্ৰেণীৰ অপৰাধ কৰা লোককেই বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধী বা **Neurotic criminal** বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। আগেয়েই কৈ অহা হৈছে যে

এঙুলোকৰ অপৰাধবোৰ প্ৰতীকমূলক হয়। এজন মানুহৰ পিতাকৰ প্ৰতি থকা যৌনজ্ঞ ঈৰ্ষা বা বিদ্বেষ তেওঁৰ নিজ্জান মনত আদিম স্তৰতেই বৈ গল। চুপাৰ ইগোৰ অনুশাসনৰ কাৰণে সেই বিদ্বেষ পোনপোটিয়াভাবে চৰিতাৰ্থ কৰা দূৰৰ কথা সজ্ঞান মনৰে তেওঁ অনুভব কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু তেওঁৰ নিজ্জান মনে আন এজন মানুহৰ মাজত দেউতাকক বিচাৰি পালে। (দেউতাক তপা হলে বিচাৰ শক্তিহীন শিশুৱে বাটৰ অচিনাকি তপা মানুহ এজনকো দেউতাক বুলি ভুল কৰাৰ দৰে সামান্য সাদৃশ্য দেখিলেই নিজ্জান মনেও দুয়োটা বস্তুকে একেটা বুলি অনুভব কৰে।) তেনে অৱস্থাত তেওঁ মানুহজনক সামান্য কিবা চেলু লৈয়েই হত্যা কৰি পেলাব পাৰে। নিজ্জান মনে কেতিয়া কি অৱস্থাত এনেকুৱা ধৰণৰ সাদৃশ্যবোৰ দেখে আগতীয়াকৈ কৈ দিয়া টান। এহাল গিৰিয়েক বৈগীয়েকে হয়তো বহু বছৰ কাল সুখেৰে ঘৰ সংসাৰ কৰি আছে। এদিন বৈগীয়েকে কিবা সামান্য কথা এৰাৰ কৈ দিলে যাৰ ফলত হঠাতে গিৰিয়েকৰ নিজ্জান মনে বৈগীয়েকৰ মাজত মাকক আবিষ্কাৰ কৰি পেলালে। মানুহজন হয়তোবা সমকামী মানোভাবাপন্ন মানুহ আছিল। পিতাকক শ্ৰেমাষ্পদ ৰূপে পাবলৈ কামনা কৰাৰ হেতুকে তেওঁৰ মাকৰ প্ৰতি এটা গোপন তীব্ৰ বিদ্বেষ আছিল। কিবা সামান্য খট বন্ধ লাগিয়েই মানুহজনে স্ত্ৰী হত্যা কৰি পেলোৱাও অসম্ভব নহয়।

বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীৰ এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল শাস্তিৰ ভয় কৰা দূৰৰ কথা শাস্তি তেওঁলোকে নিজে বিচাৰি নোৱাৰা দৰে লয়। অপৰাধ কৰি

উঠি শাস্তি নোপোৱালৈকে তেওঁলোকে এটা ভয়ানক ৰকমৰ অস্বস্তি অনুভব কৰে। তাৰ কাৰণ হ'ল এয়ে যে তেওঁলোকৰ অপৰাধবোৰ আনৰ বা তেওঁলোকৰ সজ্ঞান মনৰ কাৰণে যিমান গুৰুতৰ হয় তেওঁলোকৰ চুপাৰ ইগোৰ কাৰণে তাতকৈ শতোধিক বেচি গুৰুতৰ বা বীভৎস ধৰণৰ হয়। দেখাত তেওঁ স্ত্ৰী হত্যা কৰিলে। কিন্তু নিজ্জান মনৰ সজ্ঞান ৰখা তেওঁৰ চুপাৰ ইগোই বুজিলে যে দেউতাকৰ প্ৰতি থকা যুগ্মীয় যৌন লালসাই সৃষ্টি কৰা ঈৰ্ষা চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ তেওঁ মাতৃ হত্যা কৰিলে। যিহেতুকে বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীৰ চুপাৰ ইগো দুৰ্বল নহয় চুপাৰ ইগোৰ ভংসনাৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ তেওঁলোকে শাস্তি পাই পাপৰ প্ৰাৰ্শ্চিত্ত কৰিবলৈ বা কুল হৈ উঠে। সেই কাৰণে অপৰাধ কৰি উঠি তেওঁলোকে সাৰিগতে পুলিচৰ ওচৰত আত্ম সমৰ্পন কৰে আৰু বহু সময়ত সচা কথাষাৰকে কৈ পেলায়। কয়—'জানো কি হ'ল কবই নোৱাৰিলো কামটো কৰি পেলালো।' কিন্তু এনেকুৱা ধৰণৰ স্বীকাৰোক্তিও তেওঁলোকৰ কাৰণে যুক্তিকৰ নহয়। কাৰণ এনেকুৱা ধৰণৰ স্বীকাৰোক্তিৰ দ্বাৰা সেই নিজ্জান মনৰ প্ৰভাৱকেই স্বীকাৰ কৰি লোৱা হয় দৰিত আৰু বীভৎস কামনাৰ আশাৰ হোৱা হেতুকে যিটো মনক কোনো মানুহেই স্বীকাৰ কৰি লব নোখোজে। গতিকে পিচলৈ তেওঁলোকে অপৰাধৰ নানান ৰকমৰ কাল্পনিক কাৰণ উদ্ভাবন কৰি নানান ৰকমৰ পৰম্পৰ বিবোধী উক্তি কৰিব ধৰে। এবাৰ হয়তো কব নিহত মানুহজনে তেওঁৰ পৰা টকা ধাৰে নি ওভতাই দিয়া নাছিল। এবাৰ হয়তো কব নিহত

ব্যক্তিয়ে তেওঁৰ পৰিবাৰৰ পিনে চকু দিছিল। অনুসন্ধান কৰিলে গম পোৱা যাব প্ৰদৰ্শিত এই কাৰণ বা উদ্দেশ্যবোৰৰ বেচি ভাগেই ভিত্তিহীন নতুবা সত্য হলেও তেনেকুৱা কাৰণত হত্যাকাণ্ড কৰিব পৰা ধৰণৰ মানুহ অপৰাধীজন নহয়। এই খিনিতে কৈ খোৱা ভাল যে বাতিক ৰোগ গ্ৰস্ত অপৰাধীৰ অপৰাধবোৰ তেওঁৰ স্বভাবৰ লগত খাপ নোখোৱা ধৰণৰ হয়। কাৰণ তেওঁলোকে অপৰাধ কৰে নিৰ্জ্ঞান মনৰ প্ৰভাবত যিটো মন সজ্ঞান মনৰ বিপৰীত ধৰণৰ হয় (Reaction formation) আৰু মানুহৰ আচাৰ ব্যৱহাৰৰ মাজেৰে প্ৰথম দৃষ্টিত সজ্ঞান মনৰেই পৰিচয় পোৱা যায়। হয়তোবা অতি নিজু আৰু মৰমিয়াল মানুহ। কিন্তু সামান্য কথাত এটা অতি নৃশংস অপৰাধ কৰি পেলালে। এবাৰ এজন বিচাৰ-পতি নিজেয়ে এটা নৃশংস হত্যাকাণ্ডত লিপ্ত হৈ পৰিল। অনুসন্ধান কৰি জানিব পৰা গ'ল মানুহ হিচাবে তেওঁ অতি মৰমিয়াল আছিল আৰু বিচাৰক হিচাবেও অতি ক্ৰমাশীল আছিল। এনেকি হত্যাপৰাধীকো তেওঁ ক্ষমা আৰু সহানুভূতিৰ চকুৰেই চাইছিল। হয়তোবা গভীৰ ধৰণৰ মনস্তাত্ত্বিক অনুসন্ধান চলোৱা হলে দেখা গল হেতেন তেওঁৰ নিৰ্জ্ঞান মনত হত্যাৰ প্ৰবল স্পৃহা লুকাই আছিল। কাৰণেই তেওঁ হত্যাপৰাধীসকলৰ প্ৰতি সহানুভূতিশীল আছিল।

বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীয়ে কেতিয়াবা সজ্ঞান মনৰ তাড়ণাত পলাবলৈ চেষ্টা কৰিলেও শাস্তি কামনা কৰা নিৰ্জ্ঞান মনৰ তাড়ণাত এনেকুৱা কেতবোৰ চিন এৰি থৈ আছে বা ভুল কৰি থৈ আছে (নিৰ্জ্ঞান মনৰ প্ৰভাবতেই ভুলভাৱতীবোৰ

হয়) যাৰ দ্বাৰা পম খেদি পুলিচে সহজে তেওঁলোকক বিচাৰি উলিয়াব পাৰে। হয়তোবা জনা-শুনা বুদ্ধিমান মানুহ। কিন্তু অপৰাধ কৰিবলৈ এনেকুৱা এজন সহায়কাৰী সঙ্গী বাচি ললে যিজনে অপৰাধটো গোপনে ৰখাৰ কোনো সম্ভাবনাই নাছিল। উদ্ভঙালি কৰি বাটে ঘাটে মাৰকিল খাই ফুৰা মানুহৰ মাজতো যথেষ্ট সংখ্যক বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধী থাকে। এবাৰ এজন ডেকাক দেখা গৈছিল তেওঁ প্ৰায়েই মদ ভাং খাই উদ্ভঙালি কৰি ফুৰে। কিন্তু কোনোবাই ছুৰাৰমান দিলেই শাস্ত হৈ ঘৰলৈ উভতি আহে। বিশ্লেষণ কৰি দেখা গ'ল তেওঁৰ ইদিপাচ সুলভ মনোভাব (মাকৰ প্ৰতি থকা শিশুৰ যৌনশক্তি) আদিম অৱস্থাতে বৈ গৈছিল। তেওঁৰ দেউতাকো নিচা-খোৰ আছিল। নিচা খালে নিজকে দেউতাক বুলি অনুভৱ কৰিছিল। (দেউতাক আছিল মাকৰ প্ৰেমাস্পদ)। কিন্তু দেউতাকৰ কাল্পনিক অংশগ্ৰহণ কৰাৰ পিচত চুপাৰ ইগোৰ তাড়ণাত শাস্তিৰ মাজেৰে প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিবলৈকে তেওঁ উদ্ভঙালি-বোৰ কৰি ফুৰিছিল।

বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীৰ আৰু এটা বিশেষত্ব হ'ল তেওঁলোকে সদায় একে ধৰণৰেই অপৰাধ কৰে। কাৰণ অপৰাধৰ মাজেৰে তেওঁলোকে নিৰ্জ্ঞান মনৰ কিবা এক বিশেষ কামনাৰ চৰিতাৰ্থ বিচাৰে গতিকে তেওঁলোকে গ্ৰহণ কৰা প্ৰতীকবোৰো প্ৰায় একে ধৰণৰেই হয়। The Criminal The Judge and The Public নামৰ গ্ৰন্থ খনিত বিখ্যাত মনস্তাত্ত্বিক আলেক-জেণ্ডাৰে বহু বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীৰ বিশেষণ কৰি দেখুৱাইছে। যিজনে কিতাপ চুব কৰে,

যিজনৈ মিঠাই চুৰ কৰে মিঠাইব বাহিৰে আন বস্তু চুৰ নকৰে বা যিজনৈ বিনাটিকতে ভ্ৰমণ কৰে কৰে জেপত পইচা থাকিলেও বিনা কাৰণত বিনাটিকতে ভ্ৰমণ কৰি ফুৰে।

এইখিনিতে কৈ থোৱা ভাল যে বাতিক ৰোগ-গ্ৰস্ত অপৰাধী আৰু উন্মাদ অপৰাধী একে গোষ্ঠীৰ নহয়। উন্মাদ অপৰাধীয়ে কি কৰিব ধৰিছে নিজে গম নাপায়। কিন্তু বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীয়ে কি কৰিব ধৰিছে কৰাৰ আগ মুহূৰ্ত্তত হলেও গম পায় কিন্তু কেলৈ কৰিছে গম নাপায়। আচাৰ ব্যৱহাৰ, কথা বতৰা সকলোকে অস্বাভাবিকতা ফুটি উঠাৰ হেতুকে উন্মাদ অপৰাধীক সহজে চিনি পোৱা যায় আৰু সেই কাৰণে তেওঁলোকৰ পৰা সতৰ্কও হব পাৰি। কিন্তু বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ, কথা-বতৰা স্বাভাবিক ধৰণৰ হোৱাৰ হেতুকে তেওঁলোকক সহজে চিনি পোৱা নাযায়। আৰু তেওঁলোকৰ পৰা সতৰ্ক হবলৈও অসুবিধা হয়। উন্মাদ অপৰাধীয়ে স্থিৰ মস্তিস্কৰে ভাবি চিন্তি অপৰাধ কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধৰ আঁৰত স্থিৰ মস্তিস্ক, কৌশল আৰু সুদীৰ্ঘ আয়োজনৰ পৰিচয় পোৱা যায়। অৱশ্যে বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীয়ে বহু সময়ত নিজে নজনাকৈয়ে সুদীৰ্ঘ আয়োজনবোৰ কৰে। সামান্য কিবা চেলু লৈ ঘৈণীয়েকক দাবে ঘপিয়াই ললে লগে পুলিচৰ ওচৰলৈ আহি দোষ স্বীকাৰ কৰা ডেকা এজনে হত্যাকাণ্ডৰ কেবাদিনৰ আগৰেপৰা একান্ত মনেৰে দা খন ধৰাই থকা দেখা গৈছিল। কিন্তু প্ৰশ্ন কৰি জানিব পৰা গৈছিল দা খন কেলৈ ধৰাইছিল ডেকাজনে নিজেও নাজানিছিল। (পুলিচৰ

ওচৰত আত্ম সমৰ্পণ কৰি দোষ স্বীকাৰ কৰোতে ডেকাজনে কৈছিল—‘জানো দেউতা কি হ’ল কবই নোৱাৰিলো—আইকে কটা যেন পালো।’ জামিনত খালাচ হৈ যোৱাৰ পিচত বিগৰত একেবাৰে খালাচ হব বা লঘু শাস্তি হব বুলি আত্মীয়স্বজন আৰু বন্ধু-বান্ধবে তেওঁক সাহস দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু সেইটোৱেই কাল হ’ল। জামিনত থকা অৱস্থাতে ডেকাই আত্মহত্যা কৰিলে। বিশ্লেষণৰ স্মৃষ্টি পোৱা নগলেও সন্দেহৰ থল বৈ গৈছে যে ডেকা এজন বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধী আছিল। স্ত্ৰী হত্যাৰ প্ৰতীকেৰে তেওঁ মাতৃহত্যা কৰিছিল আৰু সজ্ঞান মনৰ তাড়ণাত পিচলৈ শাস্তিৰ মাজেৰে মাতৃহত্যাৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিবলৈ তেওঁ নিজৰ অজানিতেই ব্যাকুল হৈ উঠিছিল)।

শাস্তি নিজে বিচাৰি লোৱাৰ দৰে ললেও বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীক শাস্তি বিহাৰ এটা সামাজিক বিপদো আছে। শাস্তি পোৱাৰ পিচত তেওঁলোক গ্লানি মুক্ত হৈ পৰে। মনলৈ এটা প্ৰশান্তিৰ ভাব আহে। শাস্তি পোৱাৰ পিচত সেয়েহে বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীয়ে জেলত এটা বৰ শাস্ত আৰু স্বাভাৱিক জীৱন যাপন কৰিব ধৰে। কিন্তু লগে লগে তেওঁলোকৰ এটা বিদেষৰ ভাব আৰু অপৰাধ প্ৰবণতাও জাগি উঠে। কাৰণ স্পষ্টভাবে বুজাই দিব নোৱাৰিলেও বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীয়ে অনুভব কৰে যে তেওঁলোকে অপৰাধ কৰিছিল—মনৰ মাজৰ কিবা এটা অবোধ্য অথচ হৃদ্‌মনীয় শক্তিৰ প্ৰভাবত যিটো শক্তিক ভেটা দি বখা তেওঁলোকৰ কাৰণে সম্ভবপৰ নাছিল। অথচ আইনত সেই কথাৰ বিবেচনা

কৰাৰ স্থল নথকাত তেওঁলোকে সুবিচাৰ নাপালে। সমাজ বা ৰাষ্ট্ৰৰ পৰা সুবিচাৰ নোপোৱা বুলি অনুভব কৰিলে মানুহৰ চূপাৰ ইগোও অস্থায়ী-ভাবে হলেও দুৰ্বল হৈ পৰাত অপৰাধ স্পৃহা জাগি উঠে (কেৱল অভাব বা দাৰিদ্ৰ নহয় ৰাষ্ট্ৰীয় অবিচাৰেহে ৰক্তাক্ত বিপ্লবৰ সৃষ্টি কৰে)। বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীয়ে তেতিয়া নতুন অপৰাধ কৰিবলৈ এক প্ৰকাৰৰ এটা নৈতিক অনুমোদন পোৱা বুলি অনুভব কৰে। সেয়েহে জেলৰ পৰা ওলাই আহিয়েই তেওঁলোকে প্ৰয়োজন নথকা স্বত্বেও তেনেকুৱা ধৰণৰ নতুন অপৰাধ এটা কৰি পেলায়। উগ্ৰাদ অপৰাধীক আইনে ক্ষমাৰ চকুৰে চালেও বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীক ক্ষমা নকৰে। তাৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল মনোবিজ্ঞান বিজ্ঞান হিচাবে অতি নতুন। মনোবিজ্ঞানে নিৰ্জ্ঞান মন আৰু তাৰ অৰ্থপ্ৰভাবৰ অস্তিত্ব আবিষ্কাৰ কৰাৰ আগেয়েই তথাকথিত সভ্যদেশ সমূহৰ দণ্ডবিধি আইনবোৰ ৰচিত হৈছিল।

কিন্তু বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীসকল মানসিক ৰোগী। উপযুক্ত চিকিৎসা (এইবোৰ ক্ষেত্ৰত মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণ)ৰ দ্বাৰাহে তেওঁলোকৰ ৰোগ নিৰাময় কৰিব পাৰি। শান্তিয়ে তেওঁলোকৰ অপৰাধ প্ৰবণতা আৰু অপৰাধৰ সংখ্যা বঢ়াইহে তোলে। মধ্যযুগীয় বেজসকলে বেমাৰীৰ নাকত জলকীয়া ভাঙি ভূত খেদি ৰোগ নিৰাময় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু আজিৰ বিজ্ঞানৰ যুগতো বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধী সকলৰ ক্ষেত্ৰত তেনে প্ৰকাৰৰ মধ্যযুগীয় বেজালি চলি থকাটো নিতান্তই পবিতাপৰ কথা। আজিকালি আলু-বেঙেৰাৰ খেতিৰে পৰা আৰম্ভ কৰি শিক্ষা ব্যৱস্থালৈকে সকলোৰে ওপৰত পৰীক্ষা নিৰীক্ষা আৰু সংস্কাৰৰ প্ৰচেষ্টা চলিব ধৰিছে। বাতিক ৰোগগ্ৰস্ত অপৰাধীৰ ক্ষেত্ৰতো দণ্ডবিধি আইন সমূহৰ বিজ্ঞান সম্মত সংস্কাৰৰ প্ৰতি চকু দিয়া প্ৰত্যেক কল্যান-কামী ৰাষ্ট্ৰবেই কৰ্তব্য বুলি মনোবিজ্ঞানী সকলে ভাবে।

“As I would not be a slave so I would not be master”.

- Lincoln.

মঙলদৈত চাৰি মাহ

শ্ৰীভদ্ৰেশ্বৰ হাজৰিকা

সঞ্চালক, ক্ষুদ্ৰ সঞ্চয় আঁচনি, অসম

১৯৫২ চনৰ ২২ জুলাই তাৰিখে কৰিমগঞ্জৰ পৰা বদলি হৈ মঙলদৈত আহি দণ্ডাধীশ হিচাবে কাৰ্য্যভাৰ লওঁ। মঙলদৈলৈ আগতে কোনো দিনে মোৰ অহাৰ সুবিধা হোৱা নাছিল। এই অঞ্চলৰ বিষয়ে দুই এটা কথা বন্ধুবৰ (উপহাস পাৰাৰ) শ্ৰীনৰেন হাজৰিকাৰ কবাহে যি শুনিছিলো তাৰ বাহিৰে একো জনা নাছিলো। জুলাইৰ ২য় সপ্তাহতে উত্তৰ অসমত হোৱা প্ৰলয়স্বৰী বান উত্তৰ চেউনী আলিৰ যথেষ্ট ক্ষতি কৰিছিল কাৰণে গুৱাহাটীৰ পৰা বেলৈৰে টংলাল আৰু তাৰ পৰা মহকুমাধিপতি (শ্ৰীবোনাল্ড ভিনচেন্ট লিংডো) য়ে অনুগ্ৰহ কৰি জাহাৰ বজৰ হাতত পথোৱা তেওঁৰ জীপখনতে সপৰিয়ালে আহি চাৰ্কুইট হাউচত উঠে।

মঙলদৈ এখন সৰু চহৰ যদিও মামলা মোকদ্দমা বেচ আছিল। তাতে মই থকা সময়ত মোৰ বাহিৰে ১ম শ্ৰেণীৰ ক্ষমতা থকা দণ্ডাধীশ নথকাত সংহভাগ মামলা মোকদ্দমা মোৰ ভাগতে

পৰিছিল। তাৰ উপৰি “পুলিচ পেপাৰ” লোৱাও মোৰ দায়িত্ব। আনফালে সদৰি বাংধালি ডেকা মহকুমাধিপতিয়ে মহকুমাৰ সদৰৰ অফিচৰ চাৰিবেৰৰ মাজত নিজকে আবদ্ধ কৰি বাখিবলৈ মুঠেই ভাল নাপাইছিল। গতিকে অফিচত নথি পত্ৰৰ বোজাও তেনেই মোৰ ওপৰতে পৰিছিল। কামৰ কাৰণে অৱশ্যে কোনো দিনেই ভয় কৰা নাছিলো। কৰিমগঞ্জত থকা সময় ছোৱাতে (নভেম্বৰ ১৯৫৬ৰ পৰা জুলাই ১৯৫৯ লৈ) অফিচৰ সকলো বকমৰ কাম কৰাৰ সুবিধা পাওঁ। তেতিয়া মই একেলগে ১ম শ্ৰেণীৰ দণ্ডাধীশ, যোগান বিভাগৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়া, বাকীজাহী বিষয়া, চাৰ্টিফিকেট অফিচাৰ তাৰ উপৰি বান পানী, হাংগাথা, স্থানীয় তদন্ত আদিৰ কাম কৰিব লগা হয়। সেই কাৰণে কাম বেচি হোৱা স্বত্বেও ভয় খোৱা নাছিলোঁ। নিজে যি ধৰণে কৰা উচিত বুলি বিচিনা কৰিছিলো, কাম কৰিছিলো। (আদালতত মামলা মোকদ্দমা সংক্ৰা-

স্তৰ কাম আৰু অফিচৰ নথিপত্ৰৰ কাম, ঘৰত এইদৰে চলিল। পিচে ছুমাৰ মুৰতে মোৰ পুনৰ বদলিৰ হুকুম হোৱাত নিৰাশ হলো। তথাপিও নতুন ঠাইলৈ যাবলৈ মই সাজু হওঁ কিন্তু মহকুমাধিপতিয়ে কাৰ্য্যভাৰ চমজাই দিবলৈ মানা কৰে আৰু তেওঁ (মই জনাত) উপায়ুক্ত (শ্ৰীযুত গণেশ ফুকন আই, এ, এচ/ৰ) লগত মোক তাতে ৰাখিবৰ বাবে যোগাযোগ কৰে যদিও মোৰ বদলিৰ হুকুম লৰচৰ নহল। মাত্ৰ মই আৰু ছুমাৰ তাতে থাকিব লগা হ'ল আৰু ২৬.১১.৫৯ তাৰিখে মঙলদৈ এৰো আৰু নলবাৰীলৈ যাত্ৰা কৰোঁ।

মাত্ৰ ৪ মাহ। ৩০ বছৰ চাকৰীৰ ভিতৰত ৪ মাহ একেবাৰে কম সময়। মানুহৰ লগত চিনা পৰিচয়েই হোৱা টান। আন কথা অৰ্থাৎ সৌহাদ্য আত্মীয়তা আদি গঢ়িতোলা দূৰৰ কথা। এই সময় চোৱাৰ ভিতৰত মোৰ মনত পৰা মতে ৬০ মামলা নিষ্পত্তি কৰোঁ। তাৰ ভিতৰত ৫০ টা চেচন কেচ তদন্ত কৰি বিচাৰৰ বাবে চেচন আদালতলৈ পঠাওঁ। মোৰ মনেৰে এইটো কোনো মনত ৰাখিব লগা কথা নহয়। মোৰ মনত আছিল কাৰণ এইবোৰ কৰি থাকোতে অধিবক্তা সংস্থাৰ দুই এজনৰ লগত তৰ্ক কৰিছিলো। দুই এজন সাময়িক ভাবে মোৰ ওপৰত বিতুষ্ট হৈছিল যদিও কাচাৰীৰ পৰা ওলায়েই টেনিচ ক্লাবত পুনৰ হাঁহি ধেমালি আৰম্ভ হৈছিল। গতিকে আদালতৰ কথাবোৰ আদালতৰ চাৰিবেৰৰ ভিতৰতে টোপোলা বান্ধি থৈ গৈছিলো। এই থিনিতে ছিলেটত এটা বিশেষ সম্প্ৰদায়ৰ মানুহৰ মাজত হোৱা এটা কথালৈ মনত পৰে। ওচৰ চুবুৰিয়াৰ লগত কাজিয়া কৰাটো তেওঁলোকৰ

দৈনন্দিন কামৰ ভিতৰত কথা। কাজিয়াৰ বাবে কোনো কাৰণ নালাগে। তেওঁলোকে গধূলি হলেই পাচী (basket) এটা উবুৰিয়াই কাজিয়া বন্ধ কৰে আৰু পূৰা হলেই পুনৰ সেই পাচীটো গোৰমাৰি আঁতৰাই পেলাই আৰু কাজিয়া আৰম্ভ কৰে। দিনটো নিজৰ কাম কাজৰ উপৰিও ওচৰচুবুৰীয়াক গালী পাৰে। গধূলি হলে পুনৰ পাচীটো বুটলি আনি চোতালৰ আগত উবুৰাই দিয়ে আৰু লগে লগে কাজিয়া বন্ধ অৰ্থাৎ কাজিয়াখন শেষ হ'ল মাত্ৰ সেই দিনৰ বাবে। পাচদিনা (আদালতৰ ভাষাত) "আচামী পূবৰত" অৰ্থাৎ কাজিয়া আৰম্ভ। আমাৰ মনান্তৰ অৱশ্যে এই পৰ্য্যায়ৰ নাছিল। মাত্ৰ টোপোলা বন্ধা খণ্ডবাকাটো লিখাৰ লগে লগে ছিলেটত কাহিনী স্বৰূপ কথাটোলৈ মনত পৰে গতিকে লিখি থওঁ।

আমি যিবিলাক মানুহে কাচাৰীত বহি মামলা নিষ্পত্তি কৰাৰ সুবিধা পাইছিলো, আমি (অন্ততঃ মই নিজে) ভাবো অতি ভাগ্যবান বুলি। কাৰণ দিনটোৰ ভালেখিনি সময় আমি বাদী বিবাদীৰ মাজত কটাৰ লগা হয় যদিও আমাৰ সন্মুখত আমি একশ্ৰেণী মানুহ সদায় পাওঁ যি সকল আমাতকৈ কোনো গুণে তলখাপৰ নহয় বৰং কলেজৰ পৰা ডিগ্ৰী লৈ ওলাই অহা কেইজনমানৰ বাহিৰে বাকী সকলোৱেই (অন্ততঃ ৯৫%) আমাতকৈ বিদ্যাবুদ্ধি আৰু অভিজ্ঞতাত বহুত ওপৰত। সেই কাৰণে এজলাচত বহা সময় কণত মই নিজকে বৰ সন্মানিত বুলিয়েই ভাবিছিলো। আৰু যিমানদূৰ সম্ভৱ সকলো কৰিও সেই আসনৰ সন্মান অক্ষুণ্ণ ৰখাৰ চেষ্টা কৰিছিলো। মঙলদৈ বাৰ (Bar)ৰ বিষয়ে ছুটামান কথা মোৰ সন্মত

মনৰ্ত পৰে। এদিন ৮ আৰুবাচ উদ্দিন আহমেদ ডাউৰীয়া বৰ কোবাকুবিকৈ আহি মোৰ ফালে চাই (আদালততে) অভিযোগ কৰাদি কৰিলে “You youngman, you should have some mercy on old fellow, atleast.” মই কথাষাৰৰ অৰ্থ বুজিব পৰা নাছিলো আৰু খুব নম্ৰ ভাষাৰে তেখেতক সুধিলো যে মই তেখেতৰ অভিযোগৰ অৰ্থই বুজিব পৰা নাই আৰু অনুগ্ৰহ কৰি বুজাই দিবলৈ কলো। তেখেতে পুনৰ আৰম্ভ কৰিলে “You are young so you can come to office at 01 A.m but we are old fellow how do you expect us to be here at 10 sharp” এই কথাষাৰৰ উত্তৰ মই কি দিম ভাবিছোঁ মাত্ৰ আহমেদৰ সতীৰ্থ আন এজন আহমেদে কলে “ককাইটি আপুনিয়ই শিকাইছিল এতিয়া আপুনিয়ই ধৰা পৰিল।” মই তথাপিও শাস্ত-ভাবে তেখেতক কথাটো বুজাই দিলো যে ১০’৩০ বজাৰ আগতে মোকদমাৰ কাম মই নকৰো আৰু ১১ বজাৰ আগত কোনো সাক্ষী আনি নলও। গতিকে তেখেতৰ চিন্তাৰ কোনো কাৰণ নাই। ২য় জন আহমেদৰ কথা হল মই ১৯৫৩ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত চাকৰি পাই তেজপুৰত কামত যোগ দিও। সেই সময়ত ৮ আহমেদ তাতে চিনিয়ৰ ই, এ, চি আছিল আৰু মোক তেখেতৰ লগত কাম শিকিবলৈ দিয়ে। আহমেদে থিক ১০ বজাত কাচাৰীত হাজিৰ হয়। মোৰ এদিন ৫ মিনিট পলম হোৱাত তেখেতে মোক সদায় সময়মতে আহিবলৈ কয় আৰু ২য় জন আহমেদ তেতিয়া কোৰ্ট ডাবোগা হিচাবে তেজপুৰতে কাম কৰি-

ছিল, আৰু মোৰ পলম হোৱাৰ বাবে মোক সময়মতে আহিবলৈ কওঁতে তেৱো আদালততে আছিল। আহমেদৰ পৰা চাকৰীত প্ৰথম শিক্ষা পাওঁ আৰু বহু শিকো। তেখেতৰ ওচৰত মই সদায় কৃতজ্ঞ। তেখেতক সদায় সন্মান কৰিছিলো।

কোনো কোনো হাকিমে বাৰ লাইব্ৰেৰী বিলাকক কেবাটাও শ্ৰেণীত ভাগ কৰে, বিশেষকৈ তিনিটা, Co-operative, cousciours আৰু Hostile। মঙলদৈ বাৰ ১ম শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্ভুক্ত তাত কোনো সন্দেহ নাই। ইয়াৰ ভালেকেইজন অধিবক্তাই ঘৰৰ মোহ এৰিব পৰা হলে বেচ প্ৰখ্যাত হলেহেঁতেন। তাত কোনো সন্দেহ নাই। আজিৰ মঙলদৈৰ বাৰ আৰু ১৩ বছৰৰ আগৰ বাৰৰ স্বৰ্গ-মৰ্গ্যৰ প্ৰভেদ। আজি বহুত নবীন অধিবক্তাবে বেপ্তিত বাৰ ১৩ বছৰৰ আগত কেই-জনমান নবীন আৰু সবহ ভাগেই আছিল প্ৰবীন। এই নবীন আৰু প্ৰবীনে মিলি প্ৰোচুৰ জনক স্বৰ্ণ জয়ন্তী পাতি সন্মান জনাব খোজা শুনি অতি আনন্দ পাইছোঁ। শ্ৰীযুত পূৰ্ণিনন্দ বাজখোৱা শ্ৰীযুত শুকলাল বোষ আৰু শ্ৰীযুত তপেশ্বৰ শৰ্ম্মা তিনিও গৰাকীৰে বয়স আঠ ন-দশকৰ ঘৰত তিনিওৰে ওকালতী হল ৫০ বছৰ। এই তিনিও জনেই মঙলদৈৰ বাৰৰ জলন্ত উৎস। এই বয়সতো তিনিও জনেই নিয়মমতে উকীলখনালৈ আহে। দুই চাৰিটা কেচো কৰে। ১৩ বছৰৰ আগতে মঙলদৈত ক’ত মানুহৰ মনে-খন্দা পুখুৰীৰ পানী খোৱাত প্ৰস্তুৰৰ হেঙাৰ হৈছিলো, কতৰ লাহে লাহে নুমাই যাব খোজা আশাৰ বন্তি ক্ষুণ্ণকৰ বাবে তেল সলিতা দি জলাবৰ চেপ্টা কৰিলো, মোৰ কাৰণে হয়তো বহুতৰ সংসাৰ চাবখাৰ হল

তাৰ হিচাব ৰাখিবলৈ সময় নাই, ইচ্ছাও নাই। কিন্তু মঙলদৈৰ বাবৰ পৰা পোৱা সহায় সহযোগ সহানুভূতিৰ কথাবোৰ মোৰ মনত চিৰ সেউজীয়া হৈ আছে। সি দিনাও বাৰত শুকলাল বাবুক লগ-পাই কথা বাৰ্তা হওঁতে মোৰ চাকৰীৰ কথা গম পাই তেখেতে এটা সৰু বক্তৃতাকে দিলে। তেখেতৰ সোতোৰা পৰা চাল, কোটবাগত শক্তিহীন চকু দুটালৈ চাই মোৰ এটা কথাই মনত পৰিল— মনতে কৈ গলোঁ “ধন্য শুকলাল বাবু, ধন্য শৰ্মা, ধন্য ৰাজখোৱা” তোমালোকে সদায় আনৰ হিত

চিন্তিয়েই জীৱন কটাই দিলা তাৰ পৰিৱৰ্ত্তে আমি কি দিলো আমাৰ পৰাতো একো আশাও নকৰা। তোমালোকে আশাকৰা সকলোৰে মঙ্গল হওঁক। তোমালোকৰ ওচৰত এটা আশীৰ্বাদ বিচাৰোঁ আমাক আশীৰ্বাদ কৰা তোমালোকৰ পৰবৰ্ত্তী পুৰুষ বুলি যাতে আমি চিনাকী দিব পাৰো।” মই তেখেতক দুই হাতে এটি নমস্কাৰ কৰি বাবৰ পৰা ওলাই আহোঁ।

সেইদিনা আছিল ৬ মে ১৯৭২ চন শনিবাৰ দিনৰ ১১ বাজি ৫ মিনিট গৈছিল।

মঙলদৈৰ আদায়তত ১ম শ্ৰেণীৰ দণ্ডাধীশ হিচাবে ১৩ বছৰ আগতে কাম কৰা মাননীয় হাজৰিকা দেৱৰ ই এটি সময়োপযোগী স্মৰনিকা—

সম্পাদক

“The politicians obviously often go wrong, but the lawyers and the Jurists in their ivory towers can also lose touch with reality. Therefore, some of the greatest judges have been those who have not only interpreted the law but adapted it to changing conditions without doing violence to it.”

—Nehru.

ৰূপালী-মুখা

শ্ৰীতপেশ্বৰ শৰ্ম্মা, বি, এল।

স্পেইনৰ বিখ্যাত নৰ্ত্তকী চিনৰিতা কৰ্ডোভা। ইউৰোপ মহাদেশ জয় কৰি সম্প্ৰতি তেওঁ লণ্ডনলৈ আহিছে। মহানগৰীৰ সম্ভ্ৰান্ত হোটেল মাৰ্কুইচ হলত এমাহ জুৰি নাচ বাগ দেখুৱাইছে। ইতিমধ্যে হলিউদত নাচ দেখুৱাবলৈ নিমন্ত্ৰণ পাইছে।

ডাক্তৰ ৰাফেল লণ্ডনৰ এজন নিপুণ চিকিৎসক। তেওঁ এখন নতুন গ্ৰন্থ ৰচনা কৰি আছে। তেওঁৰ সহকাৰী মেৰেডিথে গ্ৰন্থখনৰ কাৰণে নানা ঠাইৰ পৰা টোকা সংগ্ৰহ কৰিছে। এদিনাখন মেৰেডিথে এই কামৰ কাৰণে পেথলজিকেল ইন্সটিটিউটলৈ গৈছিল। উলটি আহোঁতে বাটত সেইদিনাৰ বাতৰি কাকতখন পাই লগতে লৈ আহিল।

সেইদিনা আছিল শনিবাৰ। সন্ধিয়া সময়ত ডাক্তৰ ৰাফেলে নিজৰ লাইব্ৰেৰীত বহি চেষ্টাৰ প্ৰিয়লতে মনোযোগ দিছে। মেৰেডিথে তেওঁৰ ওচৰতে বহি বাতৰি কাকতখন মেলি ললে। তাৰ দুমিনিটমান পাচতে ডাক্তৰে স্মৃধিলে,—

চাৰ, মাৰ্কুইচ হলৰ এই অদ্ভুত ডকাইতিৰ

শুংসূত্ৰ নোলাবই নেকি? এমাহৰ ভিতৰতে একেটা ঘৰত অগাপিহাক তিনিবাৰ ডকাইতি হল! অথচ লণ্ডনৰ পুলিচ বিষয়া সকলে তাৰ আঁতকে ধৰিব নোৱাৰিলে। ইটো কেনে কথা চাৰ?

এবা, মেৰেডিথে। এই ঘটনা এনেকৈয়ে যাব যেন পাইছো। বাতৰি কাকতে এই ডকাইতিটোৰ এটা আচৰিত নাম দিছে, ৰূপালী মুখা। ই সামান্য ডকাইতি নহয়, মেৰেডিথে। অত্যন্ত চতুৰ। মই এতিয়া তাৰ কথাৰে ভাবি আছিলোঁ। —ডাক্তৰ ৰাফেলে উত্তৰ দিলে।

অকল চতুৰ বুলিলেই নহব, চাৰ। আমি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে তাৰ প্ৰতিভা আছে। ডকাইতি কৰিবলৈ আহি নিতান্ত সহজ ভাবে। কোনোৰকম ভেশহন নাই। কেবল; মুখখন এখন ৰূপালী মুখাৰে ঢাকি লয়। তথাপিহে ইমান বিলাক দৰ্শকৰ মাজত এনে এজন গ্ৰন্থ নাই যি অনুমান কৰিব পাৰে সিনো আচলতে কোন? ময়ো তাকে বুজিবলৈ যত্ন কৰিছোঁ, মেৰেডিথে।

তুমিতো জানা যে দুইয়ে দুইয়ে চাৰি হয়। ই এটা সাধাৰণ অঙ্ক। কিন্তু কেতিয়াবা দুইয়ে দুইয়ে চাৰি নহবগতো পাৰে।—বাৰু, দুদিনমান আগতে যে আমি ইয়াতে কেগবাকীমান আলহীক অভ্যর্থনা কৰিছিলোঁ, তোমাৰ মনত আছে নে?

নিশ্চয় আছে চাৰ,। মোৰ স্মৰণ শক্তি সিমান ভোটা নহয়। ডাক্তৰে মেৰেডিথৰ কথাৰ সামৰি লৈ কলে,—নিশ্চয় নহয়, মেৰেডিথ। নিশ্চয় নহয়। বিশেষকৈ সুন্দৰী কৰ্ডোভাক অভ্যর্থনা কৰাৰ পাচত কাৰো স্মৰণ শক্তি ভোটা হৈ থাকিব নোৱাৰে। আজি তোমাৰ ছুটী, মেৰেডিথ। আজি তুমি কৰ্ডোভাৰ নাচ চাই আহাগৈ।

ডাক্তৰৰ কথা শুনি মেৰেডিথে ভাল পালে। কৰ্ডোভাৰ নাচ চাবলৈ অনুমতি পোৱাটো আনন্দৰ কথা। কিন্তু সেই আনন্দ মেৰেডিথৰ ভাগ্যত নাছিল। ডাক্তৰ ৰাফেলে মুখখন টিপি লাহেকৈ কলে,—আজি মিছা হ'ল, মেৰেডিথ। কৰ্ডোভাই নাচিব নোৱাৰে।

মেৰেডিথে আচৰিত হৈ সুধিলে,—কৰ্ডোভাই নাচিব নোৱাৰে? কি হ'ল, চাৰ? আজি নাচ নহবই নে কি?

নাচ হব। কৰ্ডোভাৰ সলনি আন কোনোবাই নাচিব। বাৰু, ওপৰলৈ যাওঁ আহ। মই তোমাক কিবা এটা দেখুৱাম।

ডাক্তৰৰ লগত ওপৰ মহলালৈ গৈ মেৰেডিথ আচৰিত হল। এখন বগা বিছনাত কৰ্ডোভা অজ্ঞান হৈ পৰি আছে। ওচৰতে বহি আছে এগৰাকী নাৰ্চ। তেওঁৰ মুখত উদ্বেগৰ চিন ফুটি উঠিছে। ডাক্তৰক দেখিয়েই তেওঁ কলে,—অলপো পৰিবৰ্তন হোৱা নাই ডাক্তৰ।

ডাক্তৰে ৰাফেল কৰ্ডোভাৰ শেঁতাপৰা হাতখনৰ নাড়ী টিপি চালে। তাৰ পাচত, অলপ চিন্তা কৰি কলে,—নাৰ্চ, অলপ পাচতে আৰু এটা ষ্ট্ৰিকনাইন বেজী দিব।—আৰু অলপ পৰিবৰ্তন হলেই মোক জনাব।—ইয়াকে কৈ তেওঁ মেৰিডিথক লৈ নামি আহিল।

মেৰিডিথৰ মনত অনেক প্ৰশ্নই জুমুৰি দি উঠিল। আজি শনিবাৰে কৰ্ডোভাৰ নাচ চাবলৈ মানুহৰ মাজতে তোলপাৰ লাগিছে। ইফালে তেওঁ ডাক্তৰৰ ঘৰত সংজ্ঞাহীন অবস্থাত পৰি আছে। ইয়াৰ ভিতৰত কিবা এটা বহস্য লুকাই আছে নে কি?—কিন্তু তেওঁ কোনো প্ৰশ্ন কৰিবলৈ নোঁ পাওঁতেই ডাক্তৰ ৰাফেলে কলে,—অলপ পাচতে কেণ্ডেইন ওৱাইল্ড পাবহি। কিজানি তেওঁ কিবা বাতৰি আনিব।

কেণ্ডেইন ওৱাইল্ডৰ নাম শুনি মেৰিডিথৰ ছুটা এটা কথা মনত পৰিল। কেণ্ডেইন ওৱাইল্ড বোলা মানুহজন দুদিন আগতে কৰ্ডোভাৰ লগত ডাক্তৰৰ ঘৰলৈ আহিছিল। কৰ্ডোভাৰ লগত তেওঁ ঘনিষ্ঠ ভাৱ ৰখা যেন অনুমান হৈছিল। মানুহৰ মুখতো তেওঁ শুনিছিল যে কেণ্ডেইন ওৱাইল্ডৰ লগত কৰ্ডোভাৰ বিয়া হব পাৰে।

এই চিন্তাৰ মাজতে ডাক্তৰে তেওঁক কলে,—

আজি আবেলি পাঁচ ছটাৰ ভিতৰত কেণ্ডেইন ওৱাইল্ডেই কৰ্ডোভাক মোৰ ওচৰলৈ লৈ আহে। সেই সময়ত তেওঁ কৰ্ডোভাৰ ভেৰনীয়া কোঠালৈ গৈ দেখে যে কৰ্ডোভা কেনেকাকৈ মূছ-কছ গৈ পৰি যাব খুজিছে। কেণ্ডেইনে নিজৰ ডাক্তৰ জনক ফোন কৰি নেপালে। সেই কাৰণে কৰ্ডোভাক এখন গাড়ীত ভৰাই লৈ মোৰ এইখিনি

পালেহি। সৰ্বকৈয়ে কৰ্ডোভাৰ অবস্থা বেয়া আছিল।

কিয় এনেকুৱা হ'ল, চাৰ। কৰ্ডোভাৰ জীৱনৰ আশা নাই নে কি?

ভাল নিশ্চয় হব। কৰ্ডোভাৰ পেটত বিষ পৰিছে। হয়তো তেওঁ নিজে খাইছে, নহলে আনে খুৱাইছে। কেপ্তেইন ওৱাইল্ড যেতিয়া কৰ্ডোভাৰ কোঠা পায় গৈ, তেতিয়া তেওঁ এজন মানুহক খুটখটীৰে নামি অহা দেখিছিল।

চাৰ, দেখিলেই বা মানুহ এজন? কৰ্ডোভাক বিষ দিবলৈ নো কাৰ কি প্ৰয়োজন থাকিব পাৰে।

কেনেকৈ নো কওঁ, মেৰেডিথ? কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে দেখা মানুহজন কোন মইতো দেখা নাই। যেতিয়া কৰ্ডোভাক লৈ আহিল, মই চিকিৎসা হাতত ললোঁ। যিটো বিষ তেওঁৰ পেটলৈ গৈছে, তাৰ নাম এৰিপ্ৰক্সিন। ইয়াৰ আৱিষ্কাৰ হয় আমেৰিকাত। ভাগ্যে মই চিনি পালোঁ আৰু ততালিকে বোগীক প্ৰিক্‌নাইন দিলো। কৰ্ডোভাৰ ওঠত এটা অকনমান বঙা দাগ বহিছিল, —তাৰে পৰাই চিনি পালোঁ।

ঠিক এনে সময়তে দুৱাৰমুখত মটৰৰ শব্দ শুনা গ'ল। অলপ পিচতে কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে বাহিৰৰ পৰাই স্মৃতি আহিল,—কেনে, ডাক্তৰ? কেনে আছে? কৰ্ডোভা কেনে আছে? ভীষণ কথা হল; ডাক্তৰ। মই নিকপায় হৈছোঁ। কৰ্ডোভা কেনে আছে কওঁক।

ডাক্তৰে উত্তৰ দিলে,—ভাললৈ অহা নাই। বেয়াৰ পিনেও যোৱা নাই। পিচে, আপুনি আৰু কিবা পালেনে, কেপ্তেইন ওৱাইল্ড?

নাই, ডাক্তৰ। একো পোৱা নাই। কৰ্ডোভাৰ

লিগিবীজনী সেই সময়ত কোঠাত নাছিল। আন মানুহক স্মৃতিও একো উলিয়াব নোৱাৰিলোঁ। পাচে, মোৰ এটা অসুবিধা হ'ল, সেই মানুহটোক দেখিলে মই ভালকৈ চিনিব নোৱাৰিম। মই তাৰ মুখলৈ ভালকৈ চোৱাই নাছিলোঁ। কিনো হল? কিনো কৰিম?—

—কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে এটা দীবল জুমুনিয়াহ কালিলে। তাৰ পিচত বৰ দুখেৰে কলে— ভাগ্যৰ কথা, কৰ্ডোভাৰ অবস্থা আগতকৈ বেয়া নহয়। মই মাৰ্ক ইচ হললৈ লোন কৰি কৈ দিছো যে আজি কৰ্ডোভাই নাচিব নোৱাৰে। দুবটনাৰ কথা জনোৱা নাই। জনোৱা ঠিকো নহয়।

ডাক্তৰ ৰাকলে অলপ ভাবি কলে,—কিন্তু, কেপ্তেইন ওৱাইল্ড, এই ঘটনাৰ কথা পুলিচক জনোৱা উচিত হব। যদিহে কোনোবাই বিষ দিছে, তেনেহলে পুলিচক নজনাতেই নহব।

এনে কাম নকৰিব, ডাক্তৰ। ইয়াৰ পৰা কৰ্ডোভাৰ কোনো উপকাৰ নহব। বৰঞ্চ কেলে-স্বাৰীৰ সৃষ্টি হব। বাক ডাক্তৰ, কৰ্ডোভাৰ জ্ঞান আহিবলৈ আৰু কিমান সময় লাগিব পাৰে?

জ্ঞান আহিবলৈ বহু সময় লাগিব। কিন্তু, কেপ্তেইন ওৱাইল্ড, আমি পুলিচক নজনাই ভাল কৰা নাই। ধৰি লওঁক, কৰ্ডোভা ভাল নহল; ধৰি লওঁক কিবা এটা হল।—তেতিয়া?

ডাক্তৰ ৰাকলেৰ কথা শুনি কেপ্তেইন ওৱাইল্ড চকু খাই এখোজ আগবাঢ়ি গ'ল। ওঠ চুটা কঁপি উঠিল। হাতৰ আঙুলি কোঁচ খালে। তাৰ পাচত স্মৃতিলৈ,—তেনেহলে কৰ্ডোভাৰ অবস্থা বেয়া?

কপালী মুখা

বেয়া নহয়। ভাল অৱশ্যে হবই। আৰু ভাল হলে, তেওঁ যদি কবলৈ ইচ্ছা কৰে, এই ঘটনা সম্পৰ্কে তেওঁৰ পৰা কোনো কথা ওলাবও পাৰে।

ডাক্তৰৰ কথা শুনি ওলাইল্ড অস্থিৰ হল। তেওঁ হাতৰ আঙুলিৰে কপালখন পিহি কলে,— মোৰ বৰ ভয় লাগিছে, ডাক্তৰ। বৰ চিন্তা লাগিছে। বৰ চিন্তা কৰিব লগীয়া হৈছে।— মেৰেডিথে মন কৰিলে, যে মানুহজন সত্যকৈয়ে ভয় খাইছে। দেখিলে পুৰ্তো লগা হৈছে।

ডাক্তৰ বাকলে চকু ছুটা আধামুদা কৈ মজিয়া-খনত ইফালে সিফালে খোজ কাঢ়ি কলে,— কেপ্তেইন ওৱাইল্ড, মই এটা কথা ভাবিছিলো। অৱশ্যে ভাবিছোহে। ভবাটো অমূলক হবও পাৰে। —কপালী-মুখা বুলি যে এটা বহস্যজনক মানুহৰ নাম আমি শুনি আছো, সি কেনেকৈ এই ঘটনাত লিপ্ত আছে নে কি? পিচে, ই এটা অনুমান হে। বাক কেপ্তেইন ওৱাইল্ড, আপুনি যোৱাৰ সময়ত এপিয়লা চেৰী খাই যাব।

ডাক্তৰৰ কথা শেষ হবলৈ নোপাওঁতেই ঘৰৰ দুৱাৰখন মেলি এজন অচিনাকি মানুহ সোমাই আহিল। মানুহজন কথাত অলপ বিদেশী ঠাঁচ লগাই সুধিলে,— আপুনি ডাক্তৰ বাফেল হয় নে? ডাক্তৰে উত্তৰ দিলে,—ক্ষমা কৰিব। মই এতিয়া বাস্তৱ। মোৰ সময় নাই।

মানুহজনে কৈ উঠিল;—ক্ষমা কৰিব। মই এটা জৰুৰী কামত আহিছোঁ।—মানুহজনৰ বয়স অনুমান পঞ্চাশ বছৰ। চকু ছুটা বৰ চোকা। মুখখন গোথোৰা।

ডাক্তৰে কলে,—মই কৈছোঁ নহয়,—মোৰ এতিয়া আজৰি নাই।

আপোনাক অসময়ত বিবক্ত কৰি মই নিজে লাজ পাইছোঁ। কিন্তু মোৰ এগৰাকী, বান্ধবী, চিনৰিতা কৰ্ডোভা আপোনাৰ ইয়াতে আছে। মই জানো?

কোনে ক'লে কৰ্ডোভা ইয়াতে আছে বুলি? —ডাক্তৰে খঙেৰে সুধিলে।

অচিনাকি মানুহজনে শান্তভাবে উত্তৰ দিলে,— মই এই মাত্ৰ তেওঁৰ কোঠালৈ গৈছিলো। তাতে তেওঁৰ লিগিৰীজনীয়ে তেওঁৰ অস্থিৰ কথা কলে। মই কৰ্ডোভাৰ বন্ধু। তেওঁ কেনে আছে জানিবলৈ মোৰ অধিকাৰ আছে।

মানুহজনৰ কথা শুনি মেৰেডিথ আচৰিত হল। কেপ্তেইন ওৱাইল্ড এখোজ আগবাঢ়ি গৈ সুধিলে,—আপুনি এই মাত্ৰ কৰ্ডোভাৰ কোঠালৈ গৈছিল বুলি কৈছে! আজি পাচ ছটাৰ ভিতৰত আপুনি তালৈ গৈছিল নে?

মানুহজনে অলপ চিন্তা কৰি উত্তৰ দিলে,— পাঁচ ছটাৰ ভিতৰত?—নাই। সেই সময়ত মই তালৈ যোৱা নাই। মই তালৈ যোৱা নাই। মই এই মাত্ৰ লগুন পাইছোঁহি।

ইয়াৰ পাচত কাৰো মুখত মাত নোলাগা ডাক্তৰ বাকলে ঘৰটোৰ ভিতৰতে কিছু সময় খোজ কাঢ়িলে। অলপ পাচত কলে,—আপুনি কৰ্ডোভাৰ বন্ধু হব পাৰে। কিন্তু আপোনাৰ লগত মোৰ পৰিচয় নাই। তেওঁ এতিয়া মোৰ তত্ত্বাবধানত আছে। আপুনি তেওঁৰ লগত দেখা কৰিব নোৱাৰে।—ডাক্তৰৰ মাত কঠুৰা।

মানুহজনে ডাক্তৰৰ ওচৰত অনুন্নয় কৰিলে। এবাৰ মাথো কৰ্ডোভাক চাবলৈ অহুমতি খুজিলে। ডাক্তৰে দৃঢ় ভাবে কলে, এতিয়া কোনো মতেই

দেখা কৰা নহব। যদি অৱশ্যে আপুনি আপোনাৰ নাম ঠিকনা দি যাব পাৰে,—

নাম ঠিকনাৰ প্ৰয়োজন নাই। মই নহলে পিচতে ফোন কৰিম?—ইয়াকে কৈ মানুহজনে ডাক্তৰৰ পিনে মুৰটো দোঁৱাই বেগাই ঘৰৰ পৰা ওলাই গল।

মানুহজন যোৱাৰ পাচত কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে দাঁত কৰচি কলে,—বদমাইচ! এই মানুহটোৰ সম্পৰ্কে আপোনাৰ ধাৰণা কি, ডাক্তৰ?

ধাৰণাৰ কোনো অৰ্থ নাই, কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে। আপুনি তাৰ বিষয়ে হয়তো পাচতো জানিব পাৰিব। সম্প্ৰতি আপুনি যাওকগৈ। কৰ্ডোভাৰ অৱস্থা ভাললৈ আহিলে—মই আপোনাক ফোনেৰে জনাম। আপোনাৰ ঠিকনা মাকুইচ হ'ল নহয় জানো?

হয় মই তাতেই থাকোঁ। তাতেই কৰ্ডোভাৰ লগত মোৰ পৰিচয়। মোৰ কাৰণে কৰ্ডোভাৰ জীৱনৰ মূল্য কিমান আপুনি বুজিছে জানো?

অতি সুন্দৰকৈ বুজিছোঁ।—ডাক্তৰে মিহি সুবত উত্তৰ দিলে।

(২)

সেই দিনা গধূলি সময়ত ডাক্তৰে বহু সময় মন মাৰি বহি থাকিল। তেওঁ কি ভাবিছিল, কি চিন্তা কৰিছিল, মেৰেডিথে বুজিব নোৱাৰিলে। আহাৰ কৰোতেও ডাক্তৰে মুখেৰে একো নেমাতিলে। আহাৰৰ পাচতে তেওঁ হঠাৎ ওপৰ মহলালৈ উঠি গল আৰু অলপ সময়ৰ ভিতৰতে নামি আহি কলে,—মেৰেডিথে, আজি মাকুইচ হ'লত মহাপয়োভৰেৰে নাচ গান হ'ব। চাই আহোঁগৈ।

বলা। সোনকালে গাড়ীখন আনা। অলপ সময় পিচতে ডাক্তৰ ৰাফেল আৰু মেৰেডিথে মাকুইচ ছোৱাৰ মুখত উপস্থিত হ'লগৈ। তেওঁলোক তালৈ যোৱা মাত্ৰে কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে হোঁপাই ফোঁপাই দৌৰি আহি স্থম্বিলে,—কৰ্ডোভা কেনে আছে, ডাক্তৰ। অলপ ভালৰ পিনলৈ আহিছেনে? বেয়াৰ পিনলৈ যোৱা নাইতো?

প্ৰায় একে ৰকমেই আছে। অৱশ্যে লক্ষণ বেয়া নহয়। ৰাতি পুৱা মানলৈ ভাল হৈ উঠিব পাৰে।—ডাক্তৰে উত্তৰ দিলে।

হৰ্ষবিষাদত কেপ্তেইন ওৱাইল্ডেৰ চকু ছুটা চলচলীয়া হ'ল। তেওঁ কৈ গল,—ভগৱানক ধন্যবাদ! কাইলৈ কৰ্ডোভা ইয়াৰ পৰা যোৱাৰ কথা আছিল। তেওঁৰ বিদায় উপলক্ষে আজি এই নাচগানৰ আয়োজন কৰিছিলো। কিন্তু সকলো নিফল হ'ল। কৰ্ডোভাৰ সলনি নীনা পাগলানীয়ে নাচিব। কিন্তু কেনে হয় কোনে কব?

কথাৰ মাজতে ওৱাইল্ডে মানুহৰ জুমৈপে চাই আঙুলিয়াই উৎকণ্ঠিত ভাবে কলে—সৌটো। দেখিছেনে? সেইটো।—সেই মানুহটো আপোনাৰ ঘৰত যে নাম ঠিকনা নিদিলে,—সেই মানুহটোৱেই যেন পাইছে। সোৱা—সৌ টো।

ডাক্তৰ ৰাফেলে গম্ভীৰ হৈ কলে,—অ' সি ইয়ালৈকো আহিছে? কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে, আমি আজি এটা মাৰাত্মক ভুল কৰিছোঁ। আমি পুলিচক সকলো কথা কব লাগিছিল। সময়ত বিপদ আহিব পাৰে। বাক, কেপ্তেইন

ওৱাইল্ড, মইতো আজি ইয়াত থাকিমই। মোৰ লগত মেৰেডিথ আছে। আৰুশাক হলে আপুনি আমাক সহায় কৰিব নে? ভেতিয়াহলে আমি তিনিজন হম। যদিহে ৰূপালী মুখাই উৎপাত কৰে, আমি তিনিজনে তাক নিশ্চয় ধৰিব পাৰিম।

মোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰক, ডাক্তৰ। মই আপোনাৰসকলৰ লগতে আছো। পাচে— উৎপাত নহবই লাগে। অন্ততঃ কৰ্ডোভাৰ কাৰণে হলেও উৎপাত নহব বুলিয়েই আমি আশা কৰি থাকোঁহক.....ইয়াকে কৈ কেণ্ডেইন ওৱাইল্ড আঁতৰি গৈ দৰ্শকৰ মাজত সোমাল।

ডাক্তৰ ৰাফেল আৰু মেৰেডিথ হলৰ ভিতৰলৈ গৈ দুয়োজনে একেখন মেজ লৈ বহিল। ডাক্তৰে কিবা কিবি অনাই লৈ শান্তভাবে মুখত দি থাকিল। মেৰেডিথৰ মনত গভীৰ চিন্তা। নাচ-গানত মন নবহে। ডাক্তৰৰ ঘৰৰ ওপৰ মহলাত অজ্ঞান অৱস্থাত পৰি থকা কৰ্ডোভাৰ চিন্তাই তেওঁক ব্যাকুল কৰিছে।

প্ৰায় এঘণ্টামান নাচ গান হল। তাৰ পাছতে জ্বিৰণি। সেই সময়তে মেৰেডিথে ঘৰটোৰ ভিতৰত চকুফুৰাই দেখিলে যে কেণ্ডেইন ওৱাইল্ডে তেওঁৰ পিনে চাই আছে। কিন্তু কেণ্ডেইনৰ পূৰ্বৰ চেহেৰা নাই। মুখখন বাঁবৰ দৰে ভয়ঙ্কৰ হৈ উঠিছে। চকু দুটা জ্বলি আছে। ডাক্তৰ ৰাফেল নিৰ্বিকৰ।

জ্বিৰণিৰ পাচত আকৌ নাচ গান। নীনা পাগলানীয়ে নাচিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। দৰ্শক সকলে তন্ময় হৈ চাই আছে। এনেতে হলৰ ওপৰত জ্বলি থকা ডাঙৰ বিজুলী চাকিটোৰ

কাষতে কিবা এটা শব্দ হল। লগে লগে চাকিটো নুমাই গল। প্ৰায় একে সময়তে হলৰ ভিতৰৰ আটাইবোৰ চাকি নুমাল। গোটেই ঘৰটো অন্ধকাৰ হল। সেই অন্ধকাৰত দৰ্শক সকলৰ মাজত কোটাঙ্গ উঠিল। কোনোবা এজন মানুহে ঘৰটোৰ মাজৰ পৰা গহীন ভাবে লাহে লাহে ফৈ দিলে,—

দৰ্শক সকল, থিৰ হৈ বহি থাকক।

লৰচৰ নকৰিব।

ৰূপালী মুখা আহিছে—

এই কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে ঘৰটোৰ ভিতৰত এটা সৰু বিজুলী চাকিৰ পোহৰ ফুটি উঠিল। পোহৰটো নাচি নাচি ঘৰটোৰ ভিতৰত দৌৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ডাক্তৰ ৰাফেলে একান্তমনে কিবা এটা বস্তু লক্ষ্য কৰি থাকিল। মেৰেডিথেও এটা বস্তু লক্ষ্য কৰিলে। অন্ধকাৰত দৌৰি ফুৰা বিজুলী চাকিটোৰ গাতে লাগি ওলাই থকা এটা অটমেটিক পিস্তলৰ নলী।

পোহৰটো ইফালে সিফালে ঘূৰি থাকি এবাৰ গৈ এগৰাকী মহিলাৰ ডিঙিত থিৰ হৈ বল। ডিঙিত এখাৰ চিকচিকীয়া হীৰাৰ হাৰ আছিল। চকুৰ পচাৰতে হাৰ গছ ডিঙিৰ পৰা গল। পোহৰটো আকৌ এবাৰ এগৰাকী মহিলাৰ হাতত পৰিল। তেওঁৰ হাতৰ পান্নাৰ বালাঘোৰ গল। তাৰ পাচতে, ডাক্তৰ ৰাফেলৰ দুশাৰী আগত দুগজ মান দূৰৈত বহি থকা মহিলা এগৰাকীৰ ডিঙিটো পোহৰত জ্বলিকি উঠিল। তেওঁৰ মুকুতাৰ মলাধাৰি গল। মাইকী মানুহৰ হাতৰ দৰে লাহী আৰু জোড়া আঙুলিৰে এখন হাত আগবাঢ়ি গৈ মালধাৰী সোলোকাই ললে।

ডাক্তৰ বাফেলে চকীৰ পৰা উঠিল, কিন্তু আগ—
বাটি নগল। মুখেৰে এটা বৃজিব নোৱাৰা
শব্দ কৰি আকৌ বহিল। মেৰেডিথ থিয়
হৈছিল। কিন্তু ডাক্তৰক বহা দেখি তেৱো বহি
থাকিল।

পোহৰটো আকৌ মাৰ গল। দৰ্শকৰ দল
ভয়ত পেপুৰা লাগিল। কাৰো মুখত মাত নাই।
সেই বিৰাট অন্ধকাৰৰ মাজত ঘৰটোৰ মাজ
মজিয়াত এটা শব্দ শুনা গল। কোনোবাই
যেন যুজিছে। কিবা এটা যেন পৰি গৈছে।
ধূপ ধাপ শব্দ উঠিছে। ডাক্তৰ বাফেলে চকীৰ
পৰা উঠি মাত লগালে,—মেৰেডিথ, আহা, আগ-
বাটা। মেৰেডিথ উঠিল। দুয়োজনে শব্দ
লক্ষ্য কৰি আগবাঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু
অন্ধকাৰত চকী মেৰুৰ চোপাখুন্দাত বাট উলি-
ওৱা সহজ নহল।—ইমানতে ডাক্তৰ বিজুগী
চাকিটো জ্বলি উঠিল। তেতিয়া এজন মানুহে
ঘৰৰ মজিয়াৰ পৰা পিন্ধা সাজপাৰ জাৰি
জোকাৰি উঠিবলৈ যত্ন কৰিছে। কাপোৰ কানিৰ
লাগ বান্ধ নোহোৱা হৈছে। মূৰৰ চুলি জবৰা।
মেৰেডিথে ভালকৈ চাই চিনি পালে কেপ্তেইন
ওৱাইল্ড।—

কেপ্তেইন ওৱাইল্ডে খঙতে তিওঁৰি চিওঁৰি
কলে,—ধৰিছিলো। ৰাখিব নোৱাৰিলে। সেই
বদমাইচটো মোৰ হাতৰ মুঠিৰ পৰা ওলাই গল।
আপোনা সকলে কি কৰিলে, ডাক্তৰ বাফেল?
আপোনা সকল অহা হলে মই তাক ৰাখিব পাৰি-
লোহেতেন। কিয় আগবাঢ়ি নাছিল!' ছি! ছিঃ॥
হাতৰ মুঠিৰ পৰা ডকাইত ওলাই গল। হায়!
হায়!

সেই দিনালৈ নাচ-গান ভাঙি গল। ডাক্তৰ
বাফেলে, মেৰেডিথ আৰু কেপ্তেইন ওৱাইল্ড,
তিতিওজনে ভিৰ ঠেলি ওলাই গৈ একেখন গাড়ীতে
উঠিল।

নিজৰ ঘৰৰ ছুৱাৰ মুখত গাড়ীৰ পৰা
নামিয়েই ডাক্তৰ বাফেলে কলে, কেপ্তেইন ওৱাইল্ড,
এখলুক লাইব্ৰেৰীতে বহক। মই তুমতে আহিম।
কিন্তু হেওঁ পিচ মুহূৰ্ততে দেখিলে, লাইব্ৰেৰীৰ
ছুৱাৰখন অল্প মুহূৰ্ত হৈ আছে। আৰু ঘৰটোৰ
আন মূৰে বিজুগীচোকাটোৰ ওচৰত এজন মানুহ
থিয় হৈ আছে। মেৰেডিথে মানুহজনক চিনি
পালে। এই মানুহজনেই সন্ধিয়া সময়ত ডাক্তৰক
নিজৰ নাম ঠিকনা দিয়া নাছিল। গাত গধূলি
ফুৰা সাজপাৰ। ওপৰত এটা হলো চোলা কিন্তু
বুটাম নমৰা।

মানুহজনে শান্তভাবে কলে,—মই আকৌ
আহিলোঁ। আজি ৰাতিয়েই মই লগুন এৰি
যাম। যোৱাৰ আগতে চিন্ৰিতা কৰ্ডোভাক
এবাৰ চাই যাম।

ডাক্তৰ বাফেলে সুধিলে,—তেনেহলে আপুনি
দূৰ ভ্ৰমণৰ কাৰণে ওগাইছে, নহয় নে? বহুদূৰ
যাব, বোধ হয়?

হয়, মই বহুদূৰ যাম। সেই কাৰণেই, যোৱাৰ
আগতে এতিয়াই কাৰ্ডোভাক চাম।

ডাক্তৰে কলে, আপুনি ৰাতিপুৱালৈ থাকিলে
কি জানিবা কৰ্ডোভাৰ লগত দেখা হব পাৰে?
তাৰ পাছত সুধিলে,—বাক আজি আপুনি এঘণ্টা
ডেৰঘণ্টা মান আগতে মাকুইচ হললৈ গৈছিল নে?
মোৰ এগৰাকী বন্ধুৱে তাত আপোনাক দেখা বুলি
কয়। নহয় নে কেপ্তেইন ওৱাইল্ড?

ৰূপালী-মুখা

হয়, এই কথা মই শপত খাই কব পাৰোঁ—
কেপ্তেইনে উত্তৰ দিলে। অচিনাকি মানুহজনে
শাস্ত ভাবে কলে,—ধৰি লওঁক, মই তালৈ
গছিলোঁ। তাৰ পৰা কি হব?

ডাক্তৰ ৰাফেলে এটা কাঠ হাঁহি মাৰি
কলে,—তাৰ পৰা কি হব?—তাৰ পৰা কি হব
কওঁ শুনক। আজি দিনত বিষ খাই অজ্ঞান
হোৱা অবস্থাত কৰ্ডোভাক মোৰ ইয়ালৈ অনা
হৈছিল। শুনি আপুনি আচৰিত হোৱা মাই
জনে?

মই কোনো কথাত আচৰিত নহওঁ। বাক
কৈ যাওঁক।

কওঁ, শুনক। আজি মাৰ্কুইচ হলত
ৰূপালী মুখা বোলা মানুহটোৱে ডকাইতি
কৰিলে। তাৰ ডকাইতি এইবাবে চাৰুৰ হ'ল।

হ'ল বাক চাৰিবাব। এই ডকাইতিৰ মোৰ
বান্ধবী বডোভাৰ কি সম্বন্ধ আছে?

ডাক্তৰ ৰাফেল মানুহজনৰ ওচৰলৈ গৈ কলে,—
সম্বন্ধ আছে। সম্ভৱতঃ ভাগেখিনি আছে। আজি
কৰ্ডোভাক বিষদিয়াৰ কাৰণ এটা অনুমান কৰিব
পাৰে। ধৰ ৯০৬, কৰ্ডোভাই কেনেকৈ জানিব
পাৰিলে ৰূপালী-মুখা বোলা মানুহটো তেওঁৰ
দৰুৰ লগত মিহলি হৈ আছে। তেওঁ কিবা
স্বৰূপে জানিব পাৰিলে যে মানুহটোৱে মাৰ্কুইচ
হলত ডকাইতি কৰিবলৈ প্ৰস্তুত হৈ আছে। ডকা-
ইতি কৰিবলৈ আজিৰ দৰে সুবিধা পোৱা সহজ
নহয়।—আৰু কম জানা! বাক। ধৰি লওঁক,
কৰ্ডোভাই তাক ভয় দেখুৱালে যে তাৰ এই
চক্ৰান্তৰ কথা তেওঁ মানুহৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰিব।
সিও মনতে থিৰ কৰি ললে যে সি কৰ্ডোভাৰ

মুখখনকে বন্ধ কৰি থব।—ইয়াৰ পাচৰ দৃশ্যটো
কল্পনা কৰিব পাৰে নে?—নোৱাৰে? বাক কওঁ
শুনক। বৰ্ডোভাৰ এটা অভ্যাস আছে। তেওঁ
নিৰ্তো আবেলি পৰত এগিলাচ পোট আৰু এখন
বিষ্কুট খায়। পাঁচ-ছটাৰ ভিতৰত। মানুহটোৱে
খিছসময়ৰ কাৰণেহে কৰ্ডোভাক অজ্ঞানকৰি ৰাখিব
খোজে। সেই কাৰণে সি চালাকি কৰি এচিকুট
এক্সিক্লিম পোটৰ গিলাচত পেলাই দিলে। সোৱা-
দত কৰ্ডোভাই উমান নেপালে। তাৰ উদ্দেশ্য
যে ডকাইতি কৰি উঠিয়েই সি ইংলণ্ডৰ পৰা
পলাই যাব।—এইখিনিলৈকে ঠিকেই হল।—কিন্তু
অলপ পাচতে তাৰ ভয় লাগিল। যদিহে এবি-
শ্মিনৰ মাত্ৰা বেছি হল? যদিহে কৰ্ডোভাৰ
মৃত্যু ঘটে?—তেনেহলে সময়ত তাৰ বিক্ৰমে
নবহতাৰ অভিযোগ আহিব পাৰে। সেই অবস্থাত
সি এনে এটা কাম কৰিলে, ঘটোৱে তাক ধৰা
পেলাই দিলে।—এতিয়া বুজিছে?

হয়, বুজিছোঁ।

এতিয়া, ধৰি লওঁক। সেই মানুহটো এতিয়া,
এই মুহূৰ্তত—ইয়ালৈকে, এই ঘৰলৈকে আহিছে
সি জানিব খোজে কৰ্ডোভাই জ্ঞান ঘৰাই
পাবলৈ তাক কিমান সময় বাকী। অৰ্থাৎ সি
ইয়াৰ পৰা পলাই যাবলৈ আৰু কিমান সময়
পাব। বুজিচেতো?

বুজিছোঁ—।

তেনেহলে বব,—এই বুলি কৈ ডাক্তৰে বিজুলী
ঘণ্টাটো টিপি দিলে। লগে লগে ঘৰৰ দুৱাৰখন
মুকলি হল। দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ থকা নাৰ্চ
গৰাকীৰ মুখলৈ চাই ডাক্তৰে কলে,—
—আমি প্ৰস্তুত, নাৰ্চ। নাৰ্চ গৰাকী আঁতৰি গল।

ডাক্তৰ বাফেলে অচিনাকি মানুহজনক কলে—
আপুনি বোধহয় জানিব খোজে—আজিৰ ডকাইতি
কপালী মুখাই কৰা বুলি মই কেনেকৈ জানিলো।
কওঁ শুনক। এৰিথ্ৰু স্কিন মানুহৰ চালত লাগিলে—
এটা বঙা দাগ বহে। দাগটো সহজতে গুচাব
নোৱাৰি। আজি কপালী মুখাই যেতিয়া মোৰ
সন্মুখৰ পিনে বহা মহিলা গৰাকীৰ ডিঙিৰ
পৰা মুকুতাৰ মালাধাৰি টানি লৈ যায়, সেই সময়ত
মই কিবা এটা দেখিছিলো। সেইটো অংশো
এটা অতি ক্ষুদ্ৰ কথা। কিন্তু আজি সন্ধিয়া মোৰ
এই ঘৰতে মই এজন মানুহৰ হাতত এটা সৰু
দাগ দেখিছিলো।—

—ডাক্তৰে কৈ থাকোঁতেই ছুৱাৰখন মুকলি
হল। তেতিয়া তেওঁ থমকি ব'ল।

ছুৱাৰখন মুকলি হোৱা দেখি মেৰেডিথে বাহি-
ৰলৈ চাই চক খাই উঠিল। ওপৰ মহলাত অস্তান
হৈ পৰি থকা চিনৰিতা কৰ্ভোভা নাৰ্চ গৰাকীৰ
বালুত ধৰি সন্মুখত থিয় হৈ আছে। ইমান
সময়ৰ মূৰত ডাক্তৰৰ মুখত হাঁহি ওলাল। তেওঁ
কলে, মই আপোনাসকলক এটা সুখৰ বাতৰি
দিওঁ। আমি মাকুইচ হ'ললৈ যোৱাৰ আগতে
চিনৰিতা কৰ্ভোভাৰ স্তান আহিছিল, এই কথা মই
লুকাই ৰাখিছিলো—পুলিচক কবৰ কাৰণে।
চিনৰিতাই অপৰাধী চিনাক্ত কৰিব।

ডাক্তৰ বাফেলে শ্ৰেণী সূচক দৃষ্টিৰে কৰ্ভোভাৰ
মুখলৈ চালে। কৰ্ভোভাই লাহেকৈ কলে—হয়।

তেনেহলে চাজ্জেন্ট, অপৰাধীক গ্ৰেপ্তাৰ কৰক।
ডাক্তৰ বাফেলৰ মুখৰ পৰা কথাষাৰ ওলোৱা মাত্ৰে
অচিনাকি মানুহজনে একেজাপে আগবাঢ়ি কেপ্তেইন
ওৱাইল্ডক গৰা মাৰি ধৰিলে। কেপ্তেইনে গা
সৰুৱাবলৈ যত্ন কৰি চালে। কিন্তু নিমিষৰ ভিত,
বতে তেওঁৰ হাত দুখনত এজোৰ হাৰকেয়ো
পৰিল। লগে লগে তেওঁৰ ছেপৰ পৰা ওলাল—
এগছ হীৰাৰ হাৰ, এযোৰ পান্নাৰ বাল্লা; মুকুতাৰ
মালা এধাৰ, এটা বিজুলী চাকি, এটা অটমেটিক
পিস্তল আৰু কপালী বডৰ মিহি পাত সূতাৰ জাল
কাপোৰ এখন।

ডাক্তৰ বাফেলে অচিনাকি মানুহজনৰ ওচৰ
চাপি কলে, অশেষ ধন্যবাদ, চাজ্জেন্ট। এই অনু-
সন্ধানত আপোনাৰ অভিনয় গুৰিৰে পৰা নিখুঁট
হৈছে। যদিওবা, অপৰাধী সম্পৰ্কে আপোনাৰ
মনত অলপ সন্দেহ আছিল।—ওৱাইল্ড, তোমাৰ
ডকাইতিত বাহাছবী আছে। কিন্তু এটা
অতি ক্ষুদ্ৰ কথাৰ কাৰণে তুমি ধৰা পৰিলা। ইয়াৰ
বাহিৰে তোমাক ধৰা পেলাবলৈ কোনো প্ৰমাণ
নাই।

ডাক্তৰে নিজৰ আঙুলি এটা ওৱাইল্ডৰ হাতৰ
ওচৰত ৰাখিলে। হাতৰ আঙুলিত এটা সৰু বঙা
দাগ দেখি মেৰেডিথ আচৰিত হল।*

মুচ্ছকটিকা

আৰু

বিচাৰ পদ্ধতি

শ্ৰীমুক্তি গোস্বামী

‘মুচ্ছকটিকা’ সংস্কৃত নাটক সমূহৰ ভিতৰত প্ৰাচীন আৰু প্ৰকৰণ ধৰ্মীয়। খৃষ্ট পূৰ্ব্ব প্ৰায় ২০০ বছৰৰ আগতে ৰজা শূদ্ৰকে জীৱন অভিজ্ঞতাৰ মাজেৰে ‘মুচ্ছকটিকা’ত মানবীয় চিত্ৰ ডাঙি ধৰিছে। কালিদাস আৰু আন আন বিখ্যাত সংস্কৃত নাট্যকাৰ সকলৰ ৰচনাৰীতিত দেৱ-দেৱতা বা ৰজা-মহাৰজাৰ চৰিত্ৰ বিশ্লেষণ ৰীতিতকৈ শূদ্ৰকে বণিক চাৰুদত্ত আৰু গণিকা বসন্ত সেনাৰ চিত্ৰহে অঙ্কন কৰিছে।

ইয়াৰ মাজেৰে আজিৰ পৰা প্ৰায় ২০০০ বছৰ আগৰ ভাৰতত বৈদিক যুগৰ সামৰণিৰ কালছোৱাৰ দ্যোগ্ৰহমান ভাৰতীয় সমাজৰ— সমাজ ব্যৱস্থা, জাতিভেদ, অসবৰ্ণ বিবাহ, স্বেচ্ছাচাৰী ৰাজতন্ত্ৰ, প্ৰজাবিদ্ৰোহ, শাসন পদ্ধতি, বিচাৰ পদ্ধতি—ভেটিখোৱা ৰাজবিষয়া, শাসন আৰু বিচাৰত স্বজন প্ৰীতি, আদিৰ চৰিত্ৰসমূহ লব্ধ ৰূপে প্ৰকাশ কৰিছে।

‘মুচ্ছকটিকা’ প্ৰাচীন নাটকৰ মাজত অত্যাধুনিক; ধৰ্মীয় যুগৰ এখন সামাজিক নাটক। ‘মুচ্ছকটিকা’ত প্ৰাচীন নাটকৰ সকলোধৰণৰ সূত্ৰৰ শেলুৱৈধৰা দেৱাল অতিক্ৰম কৰি মাটিৰ মানুহৰ দোষ-গুণ বৰ্ণনা কৰিছে। শূদ্ৰকে নিৰ্ভীক ভাৱে শতাব্দীৰ যুনে ধৰা সমাজৰ পুৰণি ৰীতি-নীতি

ভাঙি চূড়মাৰ কৰি নতুন সূৰ্য্যৰ ষেঙনি বিচাৰি পাইছে। জাতিভেদ প্ৰথাৰ বিৰুদ্ধে কালিদাস বা চেত্ৰপীয়াৰ আদি বিশ্ববিখ্যাত নাট্যকাৰেও মাত মাতিলে সাহস কৰা নাই কিন্তু শূদ্ৰকে নিৰ্ভীকভাৱে জ্ঞানী-গুণী ব্ৰাহ্মণ চাৰুদত্তৰ হাতত ৰাজপথৰ গণিকা বসন্ত সেনাক পত্নী হিচাবে তুলি দিছে। ৰুছবিপ্লৱৰ আগমূহুৰ্ত্তলৈ কোনো কবি সাহিত্যিকে ভাবিব নোৱাৰা ৰাজনৈতিক বিপ্লৱৰ আগমনীৰ শুভ-বাত্তা আজি দুই হেজাৰ বছৰৰ আগতে ‘মুচ্ছকটিকা’ই বহন কৰি আনিছে :- স্বেচ্ছাচাৰী ৰজা পালকক সিংহাসনচ্যুত কৰি গৰখীয়া আৰ্য্যকক ৰাজপাটত বহুৱাইছে। বিশেষ উল্লেখযোগ্য এইয়ে যে সেই যুগত ভাৰতীয় বিচাৰ পদ্ধতি মন কৰিবলগীয়া। “মুচ্ছকটিকাৰ” কাহিনী ভাগ বৰ সবল আৰু অন্যায়েৰ বিৰুদ্ধে কৰা নিৰ্ভীক সমালোচনা। ইয়াৰ কাহিনী ভাগ হৈছে— উজ্জয়িনীৰ ৰজা পালকৰ ৰাজত্ব কালত শকাৰ নামেৰে এজন ছুট, সম্বন্ধত ৰজাৰ খুলশালি হোৱা কাৰণেই প্ৰজাৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰিছিল। আনহাতে ৰজাৰ খুলশালি বুলি প্ৰশাসক সকলে, বিচাৰক সকলে ভয় কৰি চলিব লাগিছিল। এইজন শকাৰই উজ্জয়িনীৰ বিখ্যাত গণিকা বসন্তসেনাৰ ৰূপত মুগ্ধ হৈছিল। কিন্তু

বসন্তসেনাই সেই নগৰৰ জ্ঞানী-গুণী ব্ৰাহ্মণ বণিক চাৰুদত্তৰ “গুণনিজ্জিতা দাসী”। প্ৰেমত প্ৰণয়ত বার্থ হৈ শকাৰেই প্ৰতিশোধ ল'বৰ মনেৰে পুষ্প-ন্দক উদ্যানত বসন্তসেনাক হত্যা কৰিবলৈ উদ্দেশ্যকৰি মাৰ ধৰ কৰে। ‘বসন্তসেনা’ মূৰ্চ্চিত হৈ পৰি যোৱাত শকাৰেই বসন্তসেনাৰ মৃত্যু হোৱা বুলি ন্যায়ালয়ত চাৰুদত্তৰ বিৰুদ্ধে মিছাকৈ হত্যাকাৰী বুলি গোচৰ-তৰে।

ন্যায়ালয় এখন স্থায়ী আইনৰ বিচাৰব অনুষ্ঠান। ইয়াত এজন ন্যায়ধিকৰণ, সহযোগী জুজ, ধনদণ্ড নামৰ পেছকাৰ, শোধনক— জাৰিকারকক পোৱা যায়। গছৰীয়াই গোচৰ উত্থাপন কৰাৰ লগে লগে গোচৰীয়াৰ কথাৰ মৌখিক সত্যাসত্য বিচাৰ কৰি পদকীয়াক চমন কৰিছিল। শকাৰৰ কথাৰ ওপৰত ভিত্তিকৰি চাৰুদত্তক চমন নকৰি বসন্তসেনাৰ মাকৰ সাক্ষ্য গ্ৰহণ কৰিছিল।

বাক্যনুসাৰেণ অৰ্থানুসাৰেণ চ।

বস্তাৰদ্বাক্যানুসাৰেণ স খলাৰ্থি প্ৰত্যথিভ্যঃ
যশ্চাৰ্থনুসাৰেণ চ চাধিকৰনিক বুদ্ধি নিস্পদঃ ॥

উভয় পক্ষৰ দ্বাৰা প্ৰদৰ্শিত যুক্তি তৰ্কৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে বিচাৰকে মূল সত্য উদ্ধাটন কৰিব পাৰিছিল। বসন্তসেনাৰ মাকৰ সাক্ষ্যত যেতিয়া ওলাই পৰিল যে বসন্তসেনাই চাৰুদত্তৰ ওপৰত যৌৱন উপভোগ কৰিবলৈ গৈছিল; কিন্তু তেতিয়াও ঘূৰি পহা নাই; তেতিয়াহে বিচাৰকে চাৰুদত্তৰ ওপৰত আজ্ঞাপত্ৰ দিয়াইছিল। আজ্ঞাপত্ৰ দিব যোৱা শোধনকক সাৱধান কৰি দিয়া হৈছিল— “শোধনক ডাঙৰীয়া (হে ভদ্ৰ) যোৱা-নম্ৰভাৱে, কোনো খবখেদা নকৰাকৈ চাৰুদত্তক

আজ্ঞাপত্ৰ দিবাঃ “আৰ্য্যচাৰুদত্তোই প্যাস্মাভিবা-জ্ঞায়িতব্যঃ” আৰু তেওঁক কৰা যে আইনৰ প্ৰয়োজনৰ বাবেহে তেওঁক “অধিকৰণিকন্তং দ্ৰষ্টু-মিচ্ছতীতি”। আহ্বান কৰা হৈছে চাৰুদত্তই এই আজ্ঞাপত্ৰ পোৱাৰ লগে লগে আদালতক সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰি বিচাৰকৰ সন্মুখত উপস্থিত হয়। বিচাৰকে তেওঁক বহিব দিয়ে, কিন্তু শকাৰৰ আপত্তি ক্ৰমে অভিব্যক্ত চাৰুদত্তক আসনচ্যুত কৰে। কিন্তু ন্যায়াধিপতিয়ে চাৰুদত্তক নম্ৰভাৱে ঘটনাৰ বিৱৰণ দিবলৈ অগ্ৰবোধ কৰিলে। বসন্তসেনাৰ গাৰ পৰা কাটি অনা অলঙ্কাৰ-পাতি আদালতত প্ৰদৰ্শন আৰু চিনাক্তকৰণ কৰা হ'ল। ইয়াৰ পিছত আদালতে মৃতদেহ অনুসন্ধান কৰিবলৈ বিষয়া পঠালে। অনুসন্ধান বিষয়াই কৰ্তব্য জ্ঞান-হীনতাৰ কাৰণে গছ পৰি মৃতহোৱা আন এগৰাকী নাৰীকে বসন্তসেনাৰ মৃতদেহ বুলি আদালতত প্ৰতিবেদন দিলে। ইয়াৰ পিছত চাৰুদত্ত আৰু শকাৰৰ মাজত প্ৰত্যক্ষ ভাবে তৰ্ক হয়। তৰ্কৰ সময়ত ন্যায়াধিপতিয়ে শকাৰক বজাৰ খুলশালি বুলি ভয় কৰি চলিছিল। মিছা যুক্তিত শকাৰই চাৰুদত্তক দোষী সাব্যস্ত কৰালে আৰু বজাৰ খুলশালিৰ কথাত হয়ভৰ দি চাৰুদত্তৰ ওপৰত মৃত্যুদণ্ডৰ বাবে বজাৰ সমৰ্থন বিচাৰি আইনোক্ত ধাৰা উল্লেখ কৰি বজালৈ দণ্ড-পত্ৰ প্ৰেৰণ কৰিলে:

অয়ংহি পাতকী বিপ্ৰো ন বধ্যো মনুবব্ৰবীত।
বাষ্ট দল্‌মগু নিৰ্বাস্যো বিভবৈ বক্ষতৈঃ সহ ॥

(এওঁ পাতকী। যিতেতু মনুৰ মতে ব্ৰাহ্মণ অবধ্য সেয়েই তেওঁৰ সকলো বস্ত্ৰসহ দেশৰ পৰা নিৰ্বাসন দিবপৰা যায়। বজা পালকে খুল-

শালিৰ কথাতে চাৰুদত্তৰ ওপৰত মৃত্যুদণ্ড বিহিলে। দুজন চণ্ডালে চাৰুদত্তৰক লৈ বধা-ভূমিত উপস্থিত হ'ল। নিহকুলীয়া চণ্ডাল দুজনে সাধু চাৰুদত্তৰ মৃত্যুদণ্ডত ত্ৰিয়মান হৈ পৰিছিল। চাৰুদত্তক হত্যা কৰা চাবলৈ অহা দৰ্শকমণ্ডলীক সম্বোধন কৰি তেওঁলোকে চিঞৰি কৈছিল— “সাধুৰ মৃত্যুদণ্ড, গোহত্যা আৰু উল্লাপাত চাব নেপায়”। চণ্ডালে চাৰুদত্তক দুখ কৰিবলৈ বাধা দি সান্তনা দিয়ে: “পৃথিবীত জন্ম গ্ৰহণ কৰিলে মৃত্যু নিশ্চিত”।

“উত্তীৰ্ণ্য পততো বসন পাতিকা শবসা পুনবস্তি।
এতানি হৃদয়ে কৃত্বা সংধাবযাত্মানম্।”

তথাপি চণ্ডাল দুগৰাকীয়ে চাৰুদত্তক খৰ-খেদাকৈ হত্যা নকৰি কিছু সময় অপেক্ষা কৰিছে: হয়তো মুৰ্খ বজাৰ ছুপ্ত খুলশালিৰ ষড়যন্ত্ৰত পৰি মৃত্যু হবলগীয়া মহান চাৰুদত্তই মৃত্যুদণ্ডৰ পৰা বক্ষা পৰিব পাৰে। বক্ষা পৰাৰ পদ্ধতিবোৰ চণ্ডালৰ মুখত বৰ সুন্দৰকৈ ফুটি উঠিছে। (১) কোনোৱা সদাসয় লোকে অৰ্থৰ দ্বাৰা মুকলি কৰি নিব পাৰে। (২) বজাৰ পুত্ৰ জন্মহোৱাৰ আনন্দত মৃত্যুদণ্ড বেহায় দিব পাৰে। (৩) নৈসৰ্গিক কাৰণত দণ্ডিত ব্যক্তি পলাই যাব পাৰে। (৪) বজাৰ পৰিবৰ্ত্তনত মৃত্যুদণ্ড বেহায় দিব পাৰে। এনেকৈ কেইমুহূৰ্ত্তমান অপেক্ষা কৰাৰ পিছতে বৌদ্ধ ভিক্ষুকৰ লগত বসন্তসেনা বধা-ভূমিত উপস্থিত হোৱাত চাৰুদত্ত নিৰ্দোষী বুলি নিয়মিত ভাবে ঘোষণা কৰাত মৃত্যুদণ্ড ৰহিত কৰা হয়। তাৰোপৰি আৰ্য্যাক ৰজা পালকক সিংহাসনচ্যুত কৰি উজ্জয়িনীৰ ৰাজপাটত আৰো-হণ কৰে।

“মুচ্ছকটিকাত” চাৰুদত্ত বসন্তসেনাৰ প্ৰেমৰ মাধ্যমেৰে শূদ্ৰকে অসবৰ্ণ-বিবাহ, ক্ষমতাত অধি-স্থিত ব্যক্তিৰ সম্বন্ধীয় মানুহৰ অহৈতুক ভয়ত উচিত বিচাৰ দিব নোৱাৰা, বাজকৰ্মচাৰীসকল ভেটিখোৰ আৰু কৰ্তব্য জ্ঞান-হীন বুলি নিৰ্ভীক ভাবে বৰ্ণনা কৰিছে। আনহাতে শূদ্ৰকে স্বেচ্ছা-চাৰী ৰজাৰ বিৰুদ্ধে প্ৰজা বিদ্ৰোহৰ মহান বীজ আজি দুই হেজাৰ বছৰ আগতে সিঁচি থৈছে। স্বেচ্ছাচাৰী ৰজা পালকক পৰাজিত কৰি উজ্জ-য়িনীৰ নাগৰিক গৰখীয়া আৰ্য্যকে ৰাজপাটত বহে। মেক্সিন গৰ্কাৰ “মাদাৰ”তকৈ শূদ্ৰকৰ “মুচ্ছকটিকা” যুগ সাপেক্ষ অতি উচ্চ ধৰণৰ বিপ্লবী নাট্য সাহিত্য। কালিদাসতকৈও শূদ্ৰকে মাটিৰ মানুহৰ ওপৰত বেছি মূল্য দিছে আৰু চেক্সপীয়াৰতকৈ বৰ্ণ বিদ্বেষহীন উদাৰ দৃষ্টিভঙ্গী গ্ৰহণ কৰিছে।

নাট্যকাৰ শূদ্ৰকে “মুচ্ছকটিকা” নাটকত ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাৰ ৰূপায়িত কৰিছে। তেতি-য়াৰ ভাৰতীয় সমাজতহে মুখা ন্যায়াধিপতিয়ে অভিজুক্ত ‘চাৰুদত্তক’ আৰ্য্য আৰু জাৰিকাৰক শোধনকক ‘ভদ্ৰ’ বুলি সম্বোধন কৰিছে। সাম্য-বাদী চিন্তাধাৰাৰ জনক স্বৰূপে শূদ্ৰকে স্পষ্ট কৰি দেখুৱাই দিছে যে ওচৰৰ ধনী বণিকৰ পুত্ৰৰ সোধৰ গাড়ী থকাহেতু, চাৰুদত্তৰ শিশু-পুত্ৰ ৰোদনকে মাটিৰ গাড়ী লবলৈ অনিচ্ছুক। তুলনাতহে সম্পত্তিৰ কাৰণে মানুহে মানুহৰ ভিত-ৰত সৰু ডাঙৰ বুলি ভাবে।

“মুচ্ছকটিকা” নাটকৰ আলোচ্য বিষয় বিচাৰ পদ্ধতি। আজিৰ পৰা দুই হেজাৰ বছৰ আগতে ভাৰতত বিছাৰ পদ্ধতি নিখুত আৰু ন্যায্য

ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত আছিল। এজন ন্যায়াধিপতিৰ থাকিবলগীয়া গুণবাজি শূদ্ৰকে অধিকৰণিকৰ মুখেৰে বাস্তৱ কৰিছে :

“শাস্ত্ৰজ্ঞ কপটানুসাৰকুশলো বক্তা-
ন চ ক্ৰোধনখুল্যো মিত্ৰপবস্বকেষু চৰিত্ৰং
দৃষ্টবব দগোত্তৰ।

ক্ৰীবাম্পালয়িতা শঠাখ্যথয়িতা ধৰ্ম্মো ন লোভাষিতো
দ্বাভবি পবতত্ত্ববদ্বহদয়ো ৰাজস্য কোপাপহঃ ॥

[বিচাৰকসকলে আইনত অভিজ্ঞ, শঠামি ধৰা পেলোৱাত সিদ্ধহস্ত, বক্তা, খং বাগ বিবজ্জিত, শক্ৰ-মিত্ৰ, স্বদেশী-বিদেশী সকলোৰে বাবে নিৰপক্ষ নীতি পোষণ কৰে। ঘটনাৰ সত্যাসত্য বিচাৰ কৰিহে ৰায় দিয়ে। তেওঁবিলাক দুৰ্বলীৰ বক্ষক, ছুপ্তৰ যম, ধৰ্ম্মপৰায়ণ, আৰু ভেটিখোৱা উপায় থাকিলেও ইয়াৰ পৰা বিবত থাকে। সত্য বাহিৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু ৰজাৰ প্ৰিয়ভাজন হৈ থাকিব পাৰে।]

অধিকৰণিকে শকাৰৰ গোচৰ গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু শকাৰৰ কথাত বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি উত্থাপিত ঘটনাত জড়িত থকা বসন্তসেনাৰ মাকৰ সাক্ষ্য গ্ৰহণ কৰিলে। বসন্তসেনাৰ মাকৰ সাক্ষ্যত দেখ-দেখকৈ Prima facie চাৰুদত্তৰ বিৰুদ্ধে অভিযোগ উত্থাপন কৰিবলৈ সক্ষম পালে, তেতিয়াহে চাৰুদত্তৰ ওপৰত আজ্ঞাপত্ৰ দিয়াবলৈ আদালতে ছকুম কৰিলে। চাৰুদত্তই আজ্ঞাপত্ৰ পোৱা মাত্ৰে আদালতত উপস্থিত হ'ল। ন্যায়াধীশে সন্মানপূৰ্বক চাৰুদত্তক বহিবলৈ আসন দিয়াইছিল। শূদ্ৰকে অতি দক্ষতাৰে বৰ্ণনা কৰিছে যে আদালতেহে চাৰুদত্তক মাতি আনিছে আৰু আইনৰ প্ৰয়োজনতহে তেওঁ আদালতত উপস্থিত হবলগীয়া হৈছে। ইয়াৰ বাবে বিচাৰপাতি অভিযুক্ত

ব্যক্তিক ক্ষমা বিচাৰিছিল। উভয় পক্ষকে যুক্তিতৰ্কৰ দ্বাৰা নিজ নিজ বক্তব্য প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ সুবিধা দিয়া হৈছিল। বিচাৰত ন্যায়াধীশে পক্ষপাতিত্ব কৰাৰ কোনো প্ৰমাণ নাই। যুতদণ্ড বিহিলে শীৰ্ষতম বিচাৰক ৰজাৰ অনুমোদনৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। ৰজাই দোষীক ক্ষমাও কৰিব পাৰে নতুবা শাস্তি কম বেছি কৰিবৰ ক্ষমতা আছিল। ৰজাই চাৰুদত্তৰ ওপৰত যুতদণ্ড বাহাল ৰাখিলে। কিন্তু যেতিয়া বধ্যভূমিত প্ৰমাণ হ'ল চাৰুদত্তই হত্যাকৰা বুলি প্ৰমাণ পোৱা বসন্তসেনা তেতিয়াও জীৱিত, তেতিয়া চাৰুদত্তৰ দণ্ড বহিত হ'ল। চাৰুদত্তৰ পৰিবৰ্ত্তে শকাৰই শাস্তি পালে। শূদ্ৰকে সুক্ষ্ম-দক্ষতাৰে প্ৰমাণ কৰিছে ন্যায়াধীশে চাকৰি ৰজাই ৰাখিবলৈ ৰজাৰ ছুপ্ত খুলশালিৰ প্ৰতি অযথা প্ৰীতি দেখুৱাইছিল। ৰজাক ভয় কৰি চাৰুদত্তৰ প্ৰতি ন্যায় বিচাৰ দিব পৰা নাছিল। অৱশেষত শূদ্ৰকে শিল্পী সুলভ কৌশল অবলম্বন কৰি ৰজা পালকক নাশ কৰাই নাগৰিক আৰ্য্যকক ৰাজপাটত বহুৱাইছিল। “মুচ্ছকটিকা” নাটকত শূদ্ৰকে চৰিত্ৰ সমূহ মাটিৰ মানুহৰ পৰা বাচি লৈছে। প্ৰত্যেকটো চৰিত্ৰ সমগ্ৰ মানুহৰ চৰিত্ৰ, প্ৰত্যেকটো ঘটনা সমগ্ৰ মানবীয় ঘটনা। বিশেষকৈ বসন্তসেনাৰ চৰিত্ৰৰ সদৃশ অনুপম চৰিত্ৰ পৃথিবীৰ নাট্য সাহিত্যত অতি বিৰল। “মুচ্ছকটিকাত” প্ৰদৰ্শিত বিচাৰ পদ্ধতি অতি সুক্ষ্ম ইয়াত বিচাৰৰ আতিগুৰি অতি সুক্ষ্ম ভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে। স্বজন প্ৰীতি, বাজ-শক্তিৰ ভয়ত পেপুৱা লগা বিচাৰকে উচিত বিচাৰ কৰিব নোৱাৰে। স্বজন প্ৰীতিৰ কাৰণে দেশত অন্যায় অধৰ্ম্ম বাঢ়ি গৈছিল কিন্তু প্ৰজাসকলে নিৰ্ভীকভাৱে ৰজাৰ অত্যাচাৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ কৰিব পাৰিছিল অত্যাচাৰী ৰজাক নিপাত কৰি প্ৰজাৰ মাজৰ পৰা “আৰ্য্যক”ক ৰজা নিৰ্বাচন কৰিছিল। সত্য আৰু ন্যায়ৰ কাৰণে কৰিব লগীয়া হোৱা সে বিদ্রোহৰ অগ্নি লেহ লেহ কৰে তাৰ শিখা মেৰি জ্বলি উঠিছিল।

LAW AND RELIGION

R. Sarma,
Advocate.

In ancient times law was almost inseparable from religion. Custom which played an important part in the social structure of human society and which in course of time became a part and parcel of religion was also one of the primary sources of law. The highest religious heads in different religions passed religious orders which dominated over the administrative principles of monarchs all over the world. The Pope of Rome, the supreme religious head of the Christian world was obeyed with deep reverence both in matters of law and religion by the Christian monarchs of the ancient world, The Khalif of Bagdad administered both law and religion, Ramchandra the most popular King of the epic age considered religious tenets to be the highest prin-

ciples on which his kingdom was to be governed. The great monarch Asoka of ancient India placed the same importance on religion in governing his country. The concept of religion in those days, embraced all other concepts regarding human society. The great Epic Mahabharata enunciated the principles of law through religion.

So, one of the primary sources of law, was religion. In ancient times therefore, Hindu law was nothing but 'Hindu Dharma'. The laws of Manu, Jagnavalka and Parasara are instances in point. The pure Hindu Law as enunciated by these great philosophers and saints govern all matters amongst Hindus, regarding inheritance, marriage, succession etc, unless those are modified or altered by modern statutes.

It is in accordance with the ancient Hindu Shastras that the laws regarding adoption, guardianship, family relations, will, gift and partition amongst Hindus, are applied

Hindu law, however, has undergone substantial modification, by statutes in later years. The existing Hindu law has been applied to the Hindus as authorised under article 372 of the Constitution of India. by statutes of British Parliament Hindu Law was applied to the Hindus during British Rule, and, later on, by virtue of section 392 of the Government of India Act, 1935. The caste Disabilities Removal Act, 1850, the Hindu Widows Remarriage Act, 1856, the Hindu Inheritance (Removal of Disabilities) Act 1928, the child marriage Registration Act, 1929 the Hindu women's Right to property Act 1937, the Hindu Married women's Right to separate Residence Act 1946, the

Hindu Marriage Act 1955, the Hindu Succession Act 1956, the Hindu Adoption and Maintenance Act 1956 and the Hindu Minority and Guardianship Act 1956 are the important statutes that have fundamentally modified Hindu law. The statutes however, have been passed to bring about uniformity in the application of Hindu Law. Thus it is to be noted that the application of Hindu Law, in certain matters is guided more by statutes than by religion and custom.

Mahamedan Law also is inseparably connected with Mahomedan religion. Regarding Mahomedan religion the Holy Quoran represents the will of God communicated through the Prophet. The contents are tresured up in the memories of the faithful and also put in writing, on palm leaves and skin in the original stage.

Phone—63

DHAKESWARI BASTRALAYA
MANGALDAI, DARRANG.
(Assam)

Always Available here, At Moderate Rates, Trial Solicited.

Secretarial Report

Let me at the out-set offer my hearty and sincere thanks to all the members of the Mangaldai Bar Association for giving me this opportunity to address you all on this happy occasion of the Golden Jubilee Celebration of Legal Practice of the three Prominent members, namely Raisahib Sri Shuklal Ghosh, Sri Tapeswar Sarma and Purnananda Rajkhowa, of this Bar. It is an uncommon and rare combination of the three member's completion of fifty year's legal practices almost simultaneously in the same Bar.

This happy and encouraging "Golden Jubilee Celebration" for the successful completion of fifty year's legal practice of the three prominent members of this Bar, mentioned above with name, fame and reputation is to be looked with wonder and pleasure. This celebration will not end only in enjoyment and merry making. But it has its tremendous importance as it frails to the facts that deep devotion, sincerity of purpose, high courage and spirit, friendly, hearty conduct and behaviour, honesty, efficiency and promptness are main pillars of success in the field of law. Deep service to the legal Profession will lead lawyers to success and failure.

The profound earnestness, all-round pleasing and satisfactory conduct, efficiency, honesty, sincerity and unflinching performance, with which Sri Ghosh, Sri Sarma and Sri Rajkhowa have been carrying on their legal profession, are remarkable and instructive. They will remain as guide, friend and philosopher to future generations.

Mangaldai enjoys historical importance of its own. The town is situated on the old high bank of the Brahmaputra. Mangaldai was formerly the headquarters of the Darrang District (Desh-Darrang) which has been shifted to Tezpur by the middle of 19th century as the Brahmaputra receded far off towards the south, making the place unimportant for want of proper communications. It also flourished in trade and commerce for which western part of Mangaldai Town is still known as Gudum or Gudown, as huge quantities of commodities brought from outside were stored there for distribution in different parts. History supports that the name of Mangaldai is derived from Mangala Devi, the beloved daughter of the then Koch King. Once Mangaldai was famous for its academic and literary advancement in Assamese language. The great and widely

Souvenir

known and reputed poets like Ram Sarswati, Gobinda Misra, Pitambar Sidhanta Bagish, Surya Khari Daibagya and several others flourished here and made their valuable contributions to enrich Assamese language. Their literary achievements and attainments were of high order.

After the district Headquarter was shifted from here to Tezpur a Subdivisional Administrative Centre was established at Mangaldai for Revenue, Civil and Criminal Administration. Courts and Offices were established for respective purposes. Court language was Assamese which was subsequently changed into English to suit the convenience of the English Officials. English knowing lawyers from outside, one after another, came and started practice in Mangaldai courts. Names of some pioneers practitioners are Krishnal Dutta, Sreenath Banerjee, Keshab Chandra Sarkar, Nabahash Goswami, Hemanga Bose, Chandranath Das, Sarunath Nath and others. There was no Bar Association, no Bar Library. The Lawyers had to accommodate themselves by making their own arrangement. Long after it appears from records that the legal practitioners of Mangaldai courts formed the Bar Association on the happy and memorable day of 29th April, 1925 with the following members:—

1. Raisahib Sri Shuklal Ghosh, Pleader,
2. Sri Purnananda Rajkhowa, ... B. L.
3. Sri Tapeswar Sarma, "
4. Late Kumud Ram Bora "
5. ,, Hiralal Bose ... Vakil,
6. ,, Ratneswar Dasgupta Vakil,
and others.

Raisahib Sri Shuklal Ghosh was elected founder Secretary of the Bar Association. There was no President of the Association recently, Mr. Ghosh has been elected President of the Mangaldai Bar Association and is continuing as such at present.

The Bar Association about four years after its formation, got its Library Building constructed with the help of Late Jagabandhu Das, P. W. D. Contractor of Mangaldai Town who bore all the construction cost at first which was paid up by the Association after-

wards. The Library Building with its newly but it beautiful conference hall has become convenient and valuable assets of the Association.

The Associations' Library, though not well equipped, contains large number of important law books of great writers and authorities on law of the country. The Association is subscriber of All India Reporter Assam Law Report, Criminal law Journals and other local news journals etc. for enlightenment of its members.

It is, of course, worth-mentioning here that the most of the prominent members of the Bar, did not confine their activities to their practice only, but many of us have been in close contact with important public works, such as safeguarding of rights of the general, public, freedom fighting, Nation Building and other national causes.

Shri Tapeswar Sarma of whose Golden Jubilee is going to be celebrated and late Kumud Ram Bora gave their practice and joined the non-cooperation movement in 1921 and both of them suffered imprisonment for one year each. In 1935, the members of this Bar jointly in a meeting, protested against the proposed transfer of Mauza Orang from Mangaldai Sub-Division to Sadar Tezpur Sub-Division and they became successful. As since, then the members of this Association, considering the geographical, social, economical, and political situation of this Sub-Division, have been raising voice against any such attempt of bi-furcation of it and trying to upgrade the Mangaldai Sub-Division to a full fledged District. In 1939-40 Sri Bipin Chandra Medhi joined the revolution under the leadership of Mahatma Gandhi and suffered imprisonment for 9 months. After independence also some members of this Bar have been fighting for the cause of people, as in 1950, Sri Sandhi Saharia and Sri Mukti Goswami organised a Satyagraha movement with the local landless people on the waste and excess land of Ranthali Tea Estate and Sri Saharia was arrested by the Government and sent to police custody for a long period.

Souvenir

Sri purandar Sarma, Sri Bfpin Medhi, Late Badaruddin Ahmed and Late Sasadhar Ghosh were elected members of the Assam Legislative Assembly for several terms.

From this Bar, Sri P. Rajkhowa, Late Nabin Sarma, late Abbas Uddin Ahmed, Sri Govinda Barua, Sri Saiful Haque were appointed as Magistrates but all except Sri Saiful Haque and L. Abbasuddin Ahmed resigned from their services and rejoined this Bar.

During the Chinese aggression, the members of this Bar forming the Mongaldai Evacue Relief Committee, devoted to humanly services to the distressed evacuee people hailing from NEFA Region and contributed a considerable amount to the National Defence Fund.

Sri Furananda Rajkhowa, Sri Purandar Sarma, and Late Badaruddin Ahmed were elected Chairman of the Mangaldai Local Board for several terms. Sri Shukhlal Ghosh, L. Badaruddin Ahmed, L. Ratneswar Dasgupta and Late Kumud Ram Bora were honoured with the position of Chairmanship of Mongaldai Town Committee while Sri Tapeswor Sarma, Sri Bipin Medhi were elected chairman of the Mangaldai Municipal Board. Sri Bhogram patwari, L. Kartik Barua, Sri Mukti Goswami, L. Naranath Rajkhowa, Sri Ambika Barua were elected Municipal Commissioners of the Mongaldai Municipal Board.

Not last but least, the members of this Bar have always been at the cause of peoples' service. They played an active part in Oil Refinery movement in 1969 and Sri Mukti Goswami, Sri Saifuddin Ahmed, Sri Naziruddin

Ahmed, Sri Siba Rajkhowa, Sri Mati Saikia; Sri Sashi Sarma, Sri Jyoti Ghosh, Sri Giasuddin Ahmed, Sri Chandra Kanta Barua, Sri Satyath Barua and Sri Abdul Wahed courted arrest when offered Satyagraha.

There are innumerable instance that the members of this Bar jumped at any problems, the people of Mangaldai face and extended social services to them as at the time of earthquake, flood, etc.

The Mangaldai Bar Association can be well designated as the guardian of legal rights. The members of this Bar Association, without any expectation of gain, fought against the police atrocities and they were successful to establish the fact for with the persons involved in the atrocities have been put under trial. Again they took up the cause of death of Sri Deobara Baltu Kachari within the police station custody and the said case is still pending in the court.

There are some other instances for safeguarding the legal rights of the honourable citizens of ours which are not mentioned for fear of being lengthy in my note.

The Mangaldai Bar Association, has been from the very beginning enrolled as the unit of the "All Assam Lawyers' Conference" and duly represented all the sessions of the "All Assam Lawyers' Conference".

Since 1925, the following persons were enrolled as the members of this Bar Association. Some of them have left the world for ever and some are in different jobs.

- 1) Late Badaruddin Ahmed,
- 2) " Sashadhar Ghosh,
- 3) " Kartik Ch Barua,
- 4) " Abbasuddin Ahmed,
- 5) " Narnath Rajkhowa,
- 6) " Nilakanta Choudhury,
- 7) " Kalipada Nandi,
- 8) " Nabin Ch. Sarma.
- 9) " Bashab Ch. Barua,
- 10) " Duleswar Changkakoti,

- 11) " Gunaram Deka,
- 12) Sri Saiful Haque,
(now ADM, Jorhat),
- 13) " Khabiruddin Ahmed,
(Mauzadar)
- 14) " paramesh Dasgupta,
(Advocate, Gauhati),
- 15) " Mobarak Ali
- 16) " Hem Chandra Sarma,

Name of the Office Bearers of the Mangaldai Bar Association :-

Period of Office with their designation given below with dates :

1. Sri Shuklal Ghosh, Elected Secy.
From 29.4.25 to 11.5.28	9. Sri Mukti Goswami, Jt. Secy.
From 9-11-67 to 13-2-70
2. Sri Tapeswar Sarma, do
From 11.5.28 to 29.8.31	Sri Saifuddin Ahmed, do
From 9-11-67 to 13-2-70
3. Late Kartik Ch. Barua, do
From 29.8.31 to 11.1.33	Sri Sibaprasad Rajkhowa " Librarian
From 9-11-67 to 13-2-70
4. Late Basab Ch. Barua, do
11.1.33 to 5.8.42	Sri Matiram Saikia, " Asst. Libr
From 9-1-67 to 13-2-70
5. Sri Purnananda Rajkhowa, do
From 5.8.42 to 7-10-44	10. Sri Shuklal Ghosh, " President
on 13-2-70 onwards.
6. Sri Rameswar Sarma, bo
7-10-44 to 23-12-47	Sri Mukti Goswami, Secy.
on 13-2-70
7. Late Bashab Ch. Barua, do
From 23-12-47 to 20-8-60	" Sashi Nath Sarma, " Asst- "
on 13-2-70
8. Sri Ambika Ch. Barua, do
From 20-8-60 to 9-11-67	" Sibaprasad Rajkhowa, " Libr-
on 13-2-70
Sri Mukti Goswami, Elected Libr.
From 20-8-60 to 9-11-67	" Matiram Saikia, " Asst- Libr-

Members of the Present Mangaldai Bar Association :

1. Sri T- Sarma, B, A, B,L, Pleader-	16. " P. Sarma, M, A, B, L, "
2. P. Rajkhowa, " "	17. " S. Rajkhowa, M, A, LL, B, "
3. B, C, Medhi " "	(Librarian)
4. " S, Ahmed, M, A, LL, B, "	18. " A. Wahed, B, A, LL, B, "
5. " S. Saharia, B, Com, B, L, Advocat	19. " M. Saikia, M, A, LL, B, "
6. R. Sarma, B, A, B, L, "	(Asst, Librarian)
(Chairman, G,S, Commt.)	20. " G, Ahmed, B, A, LL, B, "
7. S. Dasgupta, " "	21. " S, Sarma, B, A, LL, B, "
8. A. C. Barua, " "	(Asst, Secretary)
9. " B. K. Ghosh, M, A, LL, B, "	22. " G, Barua, M, A, LL, B, "
10. " B. Patwari, " "	23. " R. N, Deb, B, A' LL, B, "
11. " M. Goswami, " "	24. " C, K, Barua, B, Sc, B, T, B, L, "
(Secretary)	25. " S. Barua, B, A, B, L, "
12. " N. Ahmed, " "	26. " H. Rahman, M, A, LL, B, "
13. " S. Ali, B, A, " "	27. " O. Rahman, M, A, LL, B, "
14. " J. Ghosh, B, A, LL, B, " "	28. " S. Kanpond, B, A, LL, B, "
15. " S. Gosh, " "	
(President)	

Members of the Golden Jubilee Celebration Committee :

1, Sri R, Sarma, Advocate President.	5, " S, Sarma, " "
2, " S, Dasgupta, " Member,	6, " P, Sarma, " "
3, " S, Ali, " "	7, " M, Goswami, " Secy, Bar,
4, " S, Rajkhowa, " "	

I feel proud to state that this Bar Association has a good reputation as an honest Bar and it is adorned with prominent legal practitioners with brilliance and adherence to loyalty. It is fact of gladitory that there are members having different political ideologies, different religious sects, different language speaking persons, but all we are legal practitioners, custodians of laws, all are we the leaves and branches of social banyan tree with great unity and co-

operation at all times.

Let us have the blessings :—

Lead us from untruth to truthfulness.
Lead us from darkness to light.
Lead us from mortality to immortality.

Mukti Goswami,
Secretary,
Bar Association,
Mangaldai (Darrang)
Assam.

সহাৰ সভাসকল

1956

Fram L. to R. Sitting:--

S: L. Ghose, K. C. Barua, B. Das, (then SDO) Chief Justise Mr. Sarajoo Prasad, B. C. Barua, (then Secy. Bar)
B. Ahmed, N. C. Sarma, T. Sarma, R. Barua, (then magt.) P. A to C. J.

Standing :--

M. Gaswomi, N. Ahmed, N. Chaudhury, B. Patowari, S. Dasgupta, S. Saharia, S. Haque (Now A. D.M. Jorhat)
N. Rajkhowa. J. Bhuyan (then Munsiff) K Barua (then magt.) M. Taimur (then Sr. E.A.C.) R. Sarma, P. Rajkhowa.

Members in 1929

From L. to R-

K. P. Nandi, Sri P. Sarma, A. Raisahib, R. Dasgupta, H. Bose, Sri T. Sarma, A. Ahmed, Sri S. L. Ghose, P. Rajkhawa
B. Ahmed,

উকীল সন্থা

সম্মেলন

1972

From L to R (Sitting) Advocates :-

S. Saharia, B. Patowari, R. Sharma, P. Rajkhowa, S. L. Ghose, T. Sarma, P. Sarma. C. K. Barua, S. Barua.

Standing Advocates:--- Km. R. N- Deb. G, Ghose, S. Ahmed, H. Rahman, A. C. Barua, G. R. Baruah S. Dasgupta,

M. Gaswami, A. Wahed, O. Rahman, S. Sarma. S. Ali, B. K. Ghose, N. Ahmed.

Sitting in front (Manals) :--- Thaneswar, Hema, Dhiren Sarma.

স্মাৰক গ্ৰন্থ
অসমীয়া বিভাগ

সোণালী জয়ন্তী

১৯৭২ ইং

উকীল সন্থা, মঙ্গলদৈ

সম্পাদক— শ্ৰীমুক্তি গোস্বামী ।